

Prvo osvobojeno ozemlje v Sloveniji

(Doneski k problematiki narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji)

Osvobojena ozemlja, ki so nastajala že poleti 1941 v Zapadni Srbiji, Hercegovini, Črni gori, Liki, Kordunu, Baniji in v Bosni, so v neposredni zvezi z oboroženo, splošno vstajo kot viškom intenzivnosti narodnoosvobodilne borbe jugoslovanskih narodov. Na poziv Komunistične partije Jugoslavije se po določenih predhodnih in skrbnih pripravah Partije (ustanavljanje partijskih vojnih komitetov, zbiranje orožja, organiziranje prvih partizanskih oddelkov in njihovega vodstva itd.) narodi teh dežel na določenem področju, upoštevajoč različne objektivne okoliščine, ki jih je prinašala okupacija, dvignejo v oboroženo splošno vstajo, katere vidna posledica je popoln izgon okupatorja iz obsežnih predelov. Ker pa je narodnoosvobodilna borba jugoslovanskih narodov hkrati tudi revolucija v pravem in polnem pomenu besede, katere cilj je, da se »staro ne sme nikdar več povrniti«, naleti narodnoosvobodilno gibanje na od okupatorja sicer že očiščenih področjih spočetka še na enega sovražnika, katerega je treba prav tako uničiti kot okupatorja. To so ostanki nosilcev stare jugoslovanske državne oblasti, občine, okraji, davkarije in sodišča, katere vse začne na osvobojenem ozemlju enako kot okupatorja uničevati revolucionarni zagon jugoslovanskih narodov. Namesto stare, osovražene in že v prvih mesecih okupacije dokazano kontrarevolucionarne buržoazne oblasti se na osvobojenih ozemljih začno kazati temelji nove, ljudske oblasti. Tov. Kardelj oktobra 1941 v Užicu, središču velikega osvobojenega ozemlja v Zapadni Srbiji, zapiše: »V krajih, ki so bili z zmagovitim razvojem ljudskega upora očiščeni od okupatorja, se danes ustvarjajo novi organi oblasti, neposredno in svobodno izvoljeni od ljudstva samega — narodnoosvobodilni odbori.«¹

Do osvobojenega ozemlja z vsebino in v oblikah, kakršne opazimo skoraj pri vseh jugoslovanskih narodih kmalu po pričetku narodnoosvobodilne borbe, leta 1941 v Sloveniji še ni prišlo. Zakaj ne, je bilo poudarjeno že septembra 1941 na posvetovanju predstavnikov štabov in komandantov partizanskih edinic v Stolicah pri Krupnju² in je bilo ponovno govora na II. kongresu Komunistične partije Slovenije.³ Ker so prvi početki nastajanja nove ljudske oblasti pri ostalih jugoslovanskih narodih v tako tesni zvezi z nastajanjem in obstojem osvobojenih ozemelj, more vsekakor nastati tole vprašanje: Ali potemtakem v Sloveniji ne moremo zaslediti leta 1941 nobenih elementov ljudske oblasti, ker pač še ni osvobojenega ozemlja?

Že pri splošnem odgovoru na to vprašanje naletimo na izrazito posebnost narodnoosvobodilne borbe slovenskega naroda, katero na kratko, analizirajoč razvoj NOB slovenskega naroda od 1941 dalje, označi tovariš

¹ Pot nove Jugoslavije, Ljubljana 1946, str. 225.

² Tito, Borba za osvoboditev Jugoslavije, slov. prevod, Beograd 1945, str. 23.

³ II. kongres Komunistične partije Slovenije, Ljubljana 1949, str. 73.

Kidrič že jeseni 1944 takole: »Iz množičnega narodnoosvobodilnega gibanja Osvobodilne fronte, po svoji vsebini pristno demokratičnega, so vkljub okupaciji, pod oblastjo samih okupatorjev, rasli elementi nove narodne oblasti na Slovenskem. Ta narodna oblast je rasla in zrasla iz dejstva, da se osvobodilnega boja udeležuje narod in da se v prvih vrstah borijo njegove osnovne ljudske množice. Kolikor so to oblast spremljali odloki osvobodilnih organov, so jo le ugotavljali in na taki osnovi pospeševali in usmerjali njen razvoj.«⁴ Specifičnost pri nastanku prvih početkov narodne oblasti v Sloveniji je torej v tem, da zrastejo na revolucionarni način kot posledica oborožene borbe in splošnega, vse-narodnega odpora slovenskega ljudstva v Osvobodilni fronti in to že leta 1941 in v pogojih same okupacije. Torej brez osvobojenega ozemlja. Ta vsekakor zanimivi in revolucionarni proces začetkov in razvoja ljudske oblasti v narodnoosvobodilni borbi na Slovenskem ugotavlja tov. Kardelj že leta 1942, ko piše, da »vzporedno z uspehi borbe postaja Osvobodilna fronta demokratična oblast slovenskega ljudstva«.⁵

Če sledimo virom in dejstvom, moramo reči, da množična razširjenost Osvobodilne fronte slovenskega naroda, enotna (kvalitetna) povezanost vsega, kar je predstavljalo in dejansko bilo resnično patriotskega v pravem pomenu besede v OF, katere vodilna in ena sama misel od ustanovitve 27. aprila 1941 je — »združiti vse, kar je v našem narodu pozitivnega, za borbo proti okupatorju«,⁶ doseže že konec julija 1941 tisto kvantitativno in kvalitativno revolucionarno stopnjo, da more vodstvo OF, Vrhovni plenum, ugotoviti, da je Osvobodilna fronta »upravičena predstavnica slovenskega naroda«.⁷ Zmagoviti pohod Osvobodilne fronte pa se na tej stopnji ne ustavi. Podprta po prvih velikih uspehih slovenskih partizanskih edinic postaja njena ekstenzivnost in intenzivnost vedno večja in jeseni 1941 zajamejo njene osnovne celice, terenski odbori OF, veliko večino slovenskih vasi in mesta (samo v Ljubljani je preko 400 terenskih odborov) in to ne glede na to, kdo je okupator in kakšnih represalij (streljanje talcev, smrtne obsodbe pred posebnimi in naglimi sodišči) se začne posluževati proti osvobodilnemu gibanju. Tako Osvobodilna fronta, na svojem početku samo politična predstavnica in združevalka borbenega slovenskega ljudstva, v svojem borbenem razvoju vedno bolj postaja edina in odločujoča sila v vsakdanjem življenju okupiranega slovenskega človeka. Tako moremo reči, da se že jeseni 1941, ko slovensko delovno ljudstvo že posluša in se pokorava navodilom OF, sabotira pa odredbe in ukaze okupatorjev, izvrši v Fronti tisti revolucionarni skok iz kvantitete v kvaliteto, da Osvobodilna fronta postane »država v državi«. Prav zato

⁴ Neobjavljeni Kidričev rokopis »Kratek obris razvoja OF in sedanja politična situacija«, arhiv CK KPS.

⁵ Pismo CK KPS od 20. novembra 1942 Pokrajinskemu komitetu KPS za Primorsko, arhiv CK KPS.

⁶ B. Kidrič, Poročilo na I. kongresu OF slovenskega naroda v Ljubljani, str. 6.

⁷ Dr. M. Šnuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana, 1949, str. 20 (citiram: Dokumenti).

in edino samo zato se more Vrhovni plenum OF na svojem septembrskem zasedanju 1941 že konstituirati v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO), ki »za čas narodnoosvobodilne borbe edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod«,⁸ kar pomeni, kot ugotavlja pozdrav Plenuma izvoljenih delegatov okrožnih odborov OF slovenskega ozemlja, zasedenega po Italiji, da se je »oblikovalo slovensko narodno vodstvo«.⁹

To novo slovensko in narodno vodstvo, SNOO in njegov izvršilni organ Izvršni odbor Osvobodilne fronte (IOOF), katerega moč in avtoriteta sloni in izhaja iz borbene enotnosti in predanosti slovenskega delovnega človeka Osvobodilni fronti, zapiše jeseni 1941 prve revolucionarne zakone: odlok o vključitvi slovenskih partizanskih čet v narodnoosvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije, odlok o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitev, odlok o narodnem davku in odlok o posojilu svobode.¹⁰ Nikakor ni odveč pripomniti, da so dohodki osvobodilnega gibanja samo v Ljubljani znašali mesečno vsaj do 400.000 lir,¹¹ kar je vsekakor svojevrstni dokaz množične zasedranosti OF med slovenskim delovnim človekom.

Tako razvijajoč se in z že izgrajenimi osnovnimi oblastnimi temelji (SNOO, prvi zapisani odloki in kvalitetno se razvijajoča revolucionarna borbenost slovenskih ljudskih množic) prehaja Osvobodilna fronta spomladi 1942 v svoje novo, kvalitativno višje razdobje, v dobo prvega osvobojenega ozemlja.

1. Borba za osvobojeno ozemlje v Sloveniji

Če v Sloveniji do osvobojenega ozemlja v pravem pomenu besede (da je iz določenih predelov izgnan okupator za dalj časa in da začno na njem nastajati elementi ljudske oblasti) leta 1941 ni prišlo, s tem seveda še ni rečeno, da je bila NOB v Sloveniji manj intenzivna in manj masovna kot v ostalih pokrajinah Jugoslavije in da ni bilo storjeno prav vse, da bi bili tudi v Sloveniji osvobojeni večji predeli. Če upoštevamo v okviru druge svetovne vojne važnost geografskega položaja zlasti Slovenije in še posebej njeno komunikacijsko omrežje, nam kmalu postane jasno, zakaj je okupator — in to Nemci kot Italijani — prav v Sloveniji tako občutljiv in zakaj je na vsako akcijo prvih slovenskih partizanskih edinic odgovarjal z vso neizprosno doslednostjo. Iz tega sledi, da je bila NOB v Sloveniji posebno trda in izredno krvava in da je bilo potreba za vsako ped osvobojene slovenske zemlje vložiti

⁸ Dokumenti, str. 21.

⁹ Dokumenti, str. 25.

¹⁰ Dokumenti, str. 22—24. — Na tem mestu bi pripomnil še zelo važno misel tov. Kidriča, ki pravi: »Brez razmaha revolucionarne ljudske iniciative OF danes ne bi predstavljala elementov oblasti, pa naj bi njeno vodstvo izdalo še toliko dekretov. Kar se samih odlokov OF tiče, so seveda rdeča nit slovenske narodne revolucije — prav zato, ker so hkrati pobuda in odraz revolucionarne iniciative slovenskega ljudstva.« (Delo, šte. 2, maja 1942).

¹¹ Poročilo IOOF Vrhovnemu plenumu od 1. januarja 1943, arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani (citiram: arhiv MNO).

veliko žrtev in vojnih naporov. Vprašanje je, s kakšnimi realnimi pogoji je računalo vodstvo NOB slovenskega naroda (Centralni komitet komunistične partije Slovenije, Izvršni odbor Osvobodilne fronte in Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet), da more vkljub izredni občutljivosti okupatorja v Sloveniji, vkljub velikemu številu njegove okupacijske vojske (samo v Ljubljanski pokrajini pride na 6 prebivalcev po en italijanski vojak, nevštevši policijske in žandarmerijske in miličniške oborožene enote), vkljub številčno majhnim partizanskim edinicam in vkljub ostrim okupatorskim represalijam vseh vrst in oblik, le začeti in tudi uspešno nadaljevati borbo proti okupatorju?

Od zunanjih realnih pogojev je vodstvo NOB slovenskega naroda kot sestavni del NOB jugoslovanskih narodov računalo in več pričakovalo — kot je sicer dobilo pomoči — od pričakovane in obetane kontraofenzive na vzhodni fronti. Ker pa se Rdeča armada do 8. decembra 1941 samo umika in šele tega dne preide v kontraofenzivo na odseku pred Moskvo in ker imajo okupatorji v Jugoslaviji do tega časa že občutne izgube, moremo in moramo glavne pogoje vseh uspehov NOB jugoslovanskih narodov iskati le v notranjih, domačih realnih pogojih. In če vse te pravilno strnemo, moremo reči: Komunistični partiji Jugoslavije se je posrečil točno premišljeni in skrbno pripravljeni načrt, dvigniti jugoslovanske narode v splošno, oboroženo ljudsko vstajo in to do tiste kvantitativne in kvalitativne ekstenzivnosti, da izven vstaje ostane samo kontrarevolucionarna plast jugoslovanske buržoazije. Le če imamo to na umu, moremo razumeti, da v pomladanski ofenzivi slovenskih partizanskih edinic leta 1942, v kateri v Ljubljanski pokrajini proti 45.000 italijanskih vojakov nastopa sicer samo do 1000 partizanov, v resnici pa delovno ljudstvo vse Ljubljanske pokrajine, da se more zaradi te splošne ljudske vstaje komandantu italijanskega okupacijskega XI. armadnega korpusa generalu Robottiju 17. maja 1942 primeriti celo ta nezgoda, da I. bataljon Notranjskega odreda prodre do predmestja Ljubljane, kjer je sicer središče vseh okupatorskih civilnih in vojaških oblasti, a obenem tudi vodstvo in to celotne NOB slovenskega naroda. Toda to je bilo že maja 1942, a nas zanima še leto 1941.

Vzroke za to, da se je Komunistični partiji Jugoslavije posrečilo dvigniti delovno ljudstvo jugoslovanskih narodov v splošno oboroženo vstajo, moramo razen v njenih skrbnih predpripravah iskati tudi v okupatorskih okupacijskih metodah. Ker so bile 1941 v Sloveniji na ozemlju, okupiranem od Nemcev, neprimerno hujše in ostrejšje okupacijske metode, najdemo 1941 početke splošnega upiranja zlasti na Gorenjskem, kjer vstaja zlasti v Kamniškem okraju od 22. julija 1941 dalje prerašča v pravo ljudsko vstajo, ki v noči od 27. na 28. julij doseže svoj višek. Da ta začetna vstaja ni v oblikah kot v Kamniškem okraju zajela vse Gorenjske in Štajerske in da je tudi v Kamniškem okraju po omenjeni noči znatno popustila na svoji intenzivnosti, ni predmet te razprave. Med realnimi vzroki, s katerimi je vodstvo NOB slovenskega naroda pri pripravljanju splošne oborožene vstaje upravičeno računalo, je bil znani nemški načrt, po katerem naj bi se preselilo 36.000 Slovencev iz Štajerske in do 80.000 iz Gorenjske. Vodstvo NOB je sklepalo, da se

bodo pred alternativo: ali se izseliti ali braniti se, ljudje rajši odločali za drugo, a to se pač ni zgodilo. Poučen je proglas OF, ki časovno pade sicer v dobo zadnjega preseljevanja Slovencev (oktobra 1941, ko Nemci preselijo del Zasavja, da naredo prostor za kočevske Nemce), v katerem je med drugim rečeno: ... »Ne pustite se preseliti! Branimo svojo lastnino in našo zemljo!... Čas je, da zgrabimo za orožje. Oborožimo se z vsem, kar nam pride v roke, s puškami, bombami, lopatami, vilami in krampi. Združimo se po več vasi v obrambo. Poslopja in vasi, ki jih ne moremo braniti, zažgimo... V borbo, slavni potomci Matije Gubca, k orožju!«¹²

Kakor zaradi premočnega vpliva hitlerjanske demagogije, oportunitizma in dotlej samo za časa kmečkih puntov prvič in zadnjič revolucionarno prebujenih kmetov, niso uspeli začetni pozivi OF k splošni vstaji,¹³ tako ni uspel tudi ta poziv zasavskim kmetom. Imamo primer, ko se tak kmet v Zasavju ne pusti samo mirno preseliti, temveč hoče v zapuščeni hiši na mizi celo pustiti denar, ki ga po predpisih ne sme vzeti s seboj, rekoč, da bo isto vsoto dobil na mizi na novem posestvu v Nemčiji, kamor se seli. Primer sicer jasno pokaže vso zaostalost in nerevolucionarnost poedinca, velike uspehe hitlerjanske demagogije, da se bo kmetu v tretjem rajhu godilo neprimerno boljše kot v bivši Jugoslaviji, a po drugi strani tudi, s kakšnimi ovirami in težavami so bili združeni naporu povesti v oboroženo vstajo ves slovenski narod. Zato je tudi razumljivo, da spčetka sloni vsa aktivna oborožena borba proti okupatorju na prvih partizanskih edinicah, a te podpira vedno bolj razširjajoča in utrjujoča se OF, ki globoko v jeseni začne zajemati tudi konservativnega in oportunitizmu-individualizmu podvrženega malega in srednjega kmeta.

Dejstvo, da se vkljub preseljevanju vodstvu NOB slovenskega naroda ni posrečilo že takoj na začetku povesti celotni slovenski narod zlasti na Gorenjskem in Štajerskem v splošno oboroženo vstajo, kot se je to zgodilo v Srbiji in Črni gori, je bilo na že omenjenem sestanku septembra 1941 v Stolicah pri Krupnju ostro kritizirano od vodstva NOB jugoslovanskih narodov. Zato je razumljivo, da po tem posvetovanju vodstvo v Sloveniji niti za trenutek ne neha s snovanjem načrtov za splošno vstajo. Ob izseljevanju iz Zasavja skuša poleg pismene in ustne propagande tudi s koncentracijo I. Štajerskega bataljona s severne in Dolenjskega bataljona z južne strani Zasavja in z vojaškimi akcijami na tem področju dvigniti in razgibati prebivalstvo. Akcija se iz več vzrokov ne posreči. S koncentracijo Cankarjevega bataljona in njegovimi uspešnimi akcijami pride sredi decembra 1941 na Gorenjskem do delne vstaje v dolinah obeh Sor, v Bohinjskem kotu in na Dovjem-Mojstrani, ki je tako močna, da morajo Nemci nemudoma izprazniti vse žandarmerijske postojanke iz teh predelov, a to prvo osvobojeno ozemlje propade že za božič 1941, ko začno Nemci z veliko ofenzivo,

¹² Letak iz arhiva Landrat in Rann, nem. prevod, arhiv MNO.

¹³ prim. Slovenski poročevalec 1938—1941 (uredil Fr. Škerl), str. 96.

in ker vstaja ni mogla — delale so se tudi napake — pognati pravih množičnih korenin. .

Vkljub neuspehom vodstvo NOB ne odneha. Čeprav večje partizanske akcije v hudi zimi 1941/42 za nekaj časa ponehajo, se pa prav v tem času vržejo še večje sile na utrjevanje enotnosti in borbene pripravljenosti v Osvobodilni fronti. Skratka, znotraj OF same se vrše velike in načrtne priprave za pomlad 1942.

Iz dnevnega povelja štev. 1 Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet od 21. marca,¹⁴ ki je posledica ene najodločilnejših sej Politbiroja CK KPS sredi marca 1942, je razvidno, kako je Glavno poveljstvo »v zvezi z nastopajočo pomladjo, predstoječo ofenzivo Rdeče armade na vzhodu in partizansko ofenzivo na jugu, sklenilo enotno akcijo vseh slovenskih partizanskih čet do narodne vstaje«. Zato je — kot nadaljuje dnevno povelje — potrebno, da vse partizanske edinice vrše na terenu maksimalno politično propagando za borbo in za pomoč krajem, v katerih bo prišlo do vstaje, da organizirajo in mobilizirajo Narodno zaščito,¹⁵ zbirajo v raznih središčih hrano, orožje, vrše na terenu maksimalno (prostovoljno) mobilizacijo in organizirajo v vsakem okrožju posebno partizansko četo, ki bo poleg glavne operacije vznemirjala sovražnika in preprečevala njegove koncentracije. Iz dokumenta je torej razvidno, da so delo in načrti že toliko napredovali, da se je Glavno poveljstvo sredi marca moglo odločiti za neko določeno področje, na katerem naj s pomočjo partizanskih borbenih akcij in splošne ljudske vstaje pride do osvobojenega ozemlja. Katero je to področje, iz ohranjenih dokumentov — kar je zaradi konspiracije razumljivo — ni takoj razvidno. Naredba Glavnega poveljstva štev. 1/I od 4. aprila 1942 govori še vedno nedoločeno in — »glede na nove naloge, ki se postavljajo pred slovenske osvobodilne partizanske čete in Narodno zaščito, a v prvi vrsti glede na potrebe večje povezanosti posameznih čet in bataljonov, da bi se mogla izvršiti načrtna in enotna akcija« — formira iz vseh partizanskih edinic na Slovenskem »večje partizanske edinice pod imenom odred z odrednim štabom na čelu«. Tako naj se po tej naredbi postopno in vzporedno z rastjo partizanskih čet ustanove Gorenjski, Kokrški, Savinjski, Pohorski, Dravski, Ptujski, Haložanski, Kozjanski, Koroški, Dolenjski, Belokranjski, Notranjski in Primorski odred. Končno pravi naredba, naj se »v cilju vskladenja akcij« posameznih odredov iz novoformiranih odredov ustanove še večje partizanske edinice, grupe odredov z grupnim štabom na čelu.¹⁶

Te grupe odredov, ki jih Glavno poveljstvo ustanavlja za pomladansko ofenzivo, so slovenska posebnost in jih v razvoju Narodno osvobodilne vojske pri ostalih jugoslovanskih narodih ni. V Sloveniji

¹⁴ Orig. v arhivu MNO; Borec II, štev. 7—8, str. 182.

¹⁵ Napol vojaška organizacija OF, ki se je snovala po vaseh in mestih »za obrambo slovenskega ljudstva proti nasilju okupatorjev... in kot sestavni del slovenske oborožene sile«. (Dokumenti, str. 26.)

¹⁶ Vsi dalje navajani dokumenti Glavnega poveljstva so ali v originalih ali v prepisih v arhivu MNO, njih kratki regesti pa v Borcu II, štev. 7—8, str. 182 dalje.

se tako ustanove štiri grupe odredov. Prva, ki vključuje Gorenjski, Kokrški in Koroški odred (to se pravi, Koroški odred, ko bo začel obstajati, kajti v tem času ga še ni), druga grupa, ki vključuje Savinjski, Pohorski in Dravski odred (tudi slednji še ne obstoji, Savinjski in Pohorski pa se začneta šele razvijati in to na Dolenjskem, kjer je II. grupa odredov v tem času), tretja grupa z Dolenjskim in Notranjskim odredom in četrta, katero naj formira III. grupa na Kozjanskem in Ptujskem, ko se bodo tam razvile večje partizanske sile.

7. aprila 1942 izda Glavno poveljstvo štabu III. grupe dvoje naredb (štev. 4/I in 5/I), iz katerih je razvidno, da je štab grupe mimo operativnega načrta Glavnega poveljstva sam predlagal nek določen kraj »kot izhodišče akcije«. Zato je grupi v omenjenih naredbah ukazano, naj iz tega izhodišča ofenzivno razširja teren proti severu in vzhodu in gre — naredba je v tem delu šifrirana — za Kočevsko-ribniško visoko planoto, od koder III. grupa res začenja z operacijami. Vprašanje je le: s kolikšnimi silami? Rekli smo že, da nikakor ne več kot s 1000 partizani (in tudi to število se mi zdi močno pretirano!), katere je III. grupa na začetku akcij imela razporejene v Dolenjskem bataljonu s štirimi četami, ki so operirale in se držale na terenu severno od reke Krke, v Južnodolenjskem bataljonu s štirimi četami južno od reke Krke in v tako imenovani Roški četi in bataljonu Ljube Šercerja, v katerem je bila I. četa, Rakovška četa (Rakek), Severnoobmejna četa, Primorska četa in Leteča patrola tov. Dakija ter Belokranjske edinice. Že sredi aprila se spričo živahnih akcij kot predpriprav za ofenzivo zlasti namnože partizani na Notranjskem. Iz Šercerjevega bataljona se ustanovi kot nov in samostojen II. (Kočevski) bataljon in iz tega III. (Zidanškov) bataljon, na področju novoustanovljenega Notranjskega odreda pa nastaja v Polhograjskih Dolomitih še IV. bataljon. Čeprav omenjeni naredbi, ki upoštevata samostojni predlog III. grupe, govorita še vedno o neki splošni ofenzivi, pa z naredbami od 29. aprila dobe vse tri grupe prve podrobnejše naloge v zvezi s »splošnim operativnim načrtom«, ki nam končno šele pojasnijo zamisel velikega pomladanskega operativnega načrta Glavnega poveljstva. Še krajše pa je ta operativni načrt razviden že iz pisma tov. Kardelja tov. Titu od 5. aprila 1942, v katerem je med drugim rečeno: »... Sedaj je osnovna naloga: vse to (namreč partizanske edinice) povezati, mobilizirati in izvajati akcije po edinicah in po planu... Stvarno se opaža, da bo vzvalovil v najkrajšem času ves narod. Mi smo zaradi tega na bazi Tvojega plana iz lanskega leta, malo razširjenega z ozirom na te prilike, naredili načrt s ciljem dvigniti ves narod in očistiti od Nemcev vsaj Gorenjsko in teren okoli rudarskih revirjev...«¹⁷ Po naredbah od 29. aprila pa dobe vse tri grupe sledeče naloge: I. grupa, da postavi na prelazih Ljubelj in Jezersko močne zasede po 60—70 partizanov in tako preprečuje dohod sovražnikov na Gorenjsko. Dalje naj grupa prepreči promet na železnici Področica—Jesenice in na cesti Kranjska gora—Jesenice, z vsemi ostalimi silami pa naj začne neposredno čistiti teren od italijansko-nemške meje po Sloveniji proti Štajerski in

¹⁷ Orig. v arhivu Vojno istorijskega instituta JLA v Beogradu, kutija 3/3, VS.

Koroški. Vse priprave morajo biti končane v petnajstih dneh. Štab II. grupe dobi ukaz, naj z vsemi silami preide na levi breg Save (kot že rečeno, je II. grupa v tem času na Dolenjskem na področju Višnja gora—Muljava in je na Štajerskem samo njen I. bataljon, ki se je po že omenjenem ponesrečenem »brežiškem pohodu« zopet dekoncentriral po svojih četah — Pohorska, Savinjska in Revirska — in na Štajerskem preživel trdo zimo 1941/42), zasede vse prehode iz Gorenjske in Štajerske, z ostalimi silami pa začne čistiti teren proti rudarskim revirjem in Savinjski dolini na eni, ter proti Kamniku in Moravčam na drugi strani. Rok za pripravo petnajst dni. Štab III. grupe dobi nalogo, da z enim bataljonom Notranjskega odreda preide na področje Polhovega Gradca (kjer je tekla italijansko-nemška meja), z enim bataljonom Dolenjskega odreda na sektor Mokronog—Litija, z vsemi ostalimi silami pa naj nadaljuje z operacijami, za katera je že dobil navodila (čisti Notranjsko, Kočevsko in Dolenjsko). Rok za priprave petnajst dni.

Operativna zamisel Glavnega poveljstva, ki naj bi se začela uresničevati sredi maja 1942, je torej bila sledeča: I. grupa začenja z ofenzivo na Gorenjskem, II. grupa na Moravškem, v revirjih in proti Savinjski dolini, III. grupa pa je s po enim bataljonom v pomoč I. in II. grupi, sama pa ofenzivno čisti tako imenovano Ljubljansko pokrajino.

Na vprašanje, ali je bil ta načrt realen, odnosno izvedljiv, je treba odgovoriti z že navedenim dnevnim poveljem Glavnega poveljstva od 21. marca 1942, v katerem je rečeno, da so te operacije zamišljene v zvezi z nastopajočo pomladjo, ki v narodnoosvobodilni borbi vsako leto prinaša velik in povsem nov polet, v zvezi s predstoječo ofenzivo Rdeče armade in ofenzivo NOV Jugoslavije na jugu in končno s splošno ljudsko vstajo. Če bi torej začela Rdeča armada z veliko ofenzivo, katero je bilo vsekakor pričakovati, bi bila po takratnem mnenju Glavnega poveljstva Nemčija prisiljena vezati toliko svojih sil na vzdolžno fronto, da bi se pomladanska ofenziva slovenske partizanske vojske kot sestavni del skupnih operacij NOV Jugoslavije in Rdeče armade in podprta od splošne ljudske vstaje vsekakor lahko izvedla. Toda izostala je prav ofenziva Rdeče armade in splošna ljudska vstaja v vseh predelih, razen v Ljubljanski pokrajini.

Ker II. grupa pri Litiji ni mogla preko Save, dobi 3. maja nov ukaz, da naj z vsemi silami takoj krene na progo Borovnica—Rakek in od tod zahodno od Vrhnike med Žirmi in Polhovim Gradcem na Gorenjsko in začne »skupno s I. grupo čistiti ves teren desnega brega Save« in tako spravi vso Gorenjsko v »gibanje in pravi narodni upor«. Po tem naj II. grupa oddide na že določene ji položaje (po naredbi od 29. aprila), naj čimprej formira jedro Pohorskega odreda in pošlje takoj politično močnih ljudi na področje IV. grupe v Kozjanske hribe, kjer naj iz tam nastajajočih četic organizirajo temelje IV. grupe. Če se izvrši vse to — pravi naredba — bi to pomenilo zelo važen preokret: uspelo bi povezati teritorij od Kolpe do Kranjske gore, preko Karavank in Savinjskih planin na Pohorje, od rudarskih revirjev do Kozjanskih hribov in od tam s silami Dolenjskega odreda. Važna je še pripomba, da tudi

če bi »glede na slabost naših sil ne mogli držati stalno vsega terena, toda pod stalno kontrolo bi imeli glavne prometne žile okupatorjev in bi lahko zadajali njegovemu prometu težke udarce... Iz tega terena bi se dalo politično obdelovati vso Slovenijo«. Naredba, katero je za politkomisarja podpisal Krištof (Kardelj), zaključuje: »Pohitite, pohitite! Sovražnik se pripravlja na ofenzivo na vzhodni fronti, na našem ozemlju sedaj nima dovolj trup. Z dobrim in krepkim udarcem je mogoče to živo silo uničiti in zapleniti mnogo orožja in municije. Preden bi pa mogel sovražnik pripeljati ojačenje ali nove trupe, mi lahko mobiliziramo in oborožimo veliko armado, ki bi bila sposobna zadajati sovražniku take udarce, ki bi nam prinašali nadaljnjo oborožitev.«

Ta splošna ofenziva slovenskih partizanskih odredov, ki bi se morala začeti nekako 14. maja 1942, je iz vzrokov, ki presegajo okvir te razprave, izostala, odnosno se ni izvedla točno po načrtu in je zato izostal tudi pričakovani učinek. Pač pa se je med tem časom obrnila vsa pozornost na dogodek, ko III. grupa odredov s svojim II. (Kočevskim) bataljonom že 29. aprila 1942 osvobodi prvo slovensko vas ob Kolpi (Kuželj) in 1. maja italijansko-ustaško postojanko Brod na Kupi. Iz obsežnega poročila, ki ga je poslalo sredi junija 1942 Glavno poveljstvo Vrhovnemu štabu NOV, moremo o tej zanimivi ofenzivi III. grupe izvedeti tole: »III. grupa je pokazala največje uspehe. Delovala je na terenu Ljubljanske pokrajine, kjer je bil splošno okupatorjev teror najmanjši. Ta teren je bil tudi s strani KP in OF najbolj obdelan in je osnovna masa prebivalstva že zaradi tega dela bila partizanstvu izrazito naklonjena. Štab III. grupe je znal to izkoristiti s tem, da je razpredel široko rekrutacijsko mrežo... nato pa za prvi maj proglasil partizansko ofenzivo. Ta ofenziva je obstojala v tem, da so čete in patrole na vsem področju grupe s 1. majem začele z neštetimi majhnimi napadi, sabotажami, obstreljevanji garnizij in vlakov in odkritim (demonstrativnim) patroliranjem po vaseh. Med italijanskim vojaštvom je zavladal preplah, prebivalstvu in samim partizanom pa je rasla morala. Dotok novih partizanov je postajal iz dneva v dan večji... Tako so čete naraščale in že po desetih dneh dosegle jakost preko 1000 mož. Ta polet je dovolil osvoboditev ozemlja, ki se je začelo čistiti ob Kolpi, se razširjalo proti severu in privedlo do vstaje na Ljubljanskem barju. Danes lahko trdimo, da je Ljubljanska pokrajina razen glavnih prometnih žil svobodna, čeprav ni vsa kontrolirana od partizanov, ker jim primanjkuje sil za to... Število partizanov (III. in II. grupa, ki je bila ta čas še vedno v Ljubljanski pokrajini) je naraslo na okrog 2500 mož.« Tako so tekli in se vrstili dogodki okrog prvega osvobojenega ozemlja, gledano po virih NOB. Toda pogledimo še drugo plat, italijanske vire in zasledili bomo zanimivost, ki se redkokrat dogaja, da namreč gredo italijanski pomladanski načrti na roko ofenzivnim načrtom III. grupe, kar seveda zaslug in uspehov III. grupe nikakor ne zmanjšuje, saj ni vedela zanje. Da gre italijanski pomladanski vojaški načrt na roke načrtom III. grupe, je opazila že 5. maja 1942 italijanska obveščevalna služba, ki opozarja generala Robottija: »Načrt Primavera se je izkazal kot neučinkovit. Dobro služi upornikom, ki postajajo gospo-

darji obširnih predelov, od koder so se umaknile naše postojanke.«¹⁸ Ta vsekakor resnični stavek moramo seveda razumeti pravilno. Pod pritiskom slovenskih partizanskih edinic je bil general Robotti prisiljen izdelati že januarja 1942 pomladanski vojaški načrt Primavera, ki je vkljub temu, da razpolaga z vojaško silo vsaj treh popolnih pešadijskih divizij, defenzivnega značaja. Kot je iz italijanskih virov znano, se Robotti ni upal začeti z večjo in odločilnejšo ofenzivo tako dolgo, dokler se ni razmerje njegove operativne vojske do prebivalstva Ljubljanske pokrajine od 6 : 1 približalo 4 : 1, to je dokler ni prišel na štiri Slovence, vštevši starce in dojenčke, po en vojak, ne vštevši karabinjerjev in drugih policijskih in miličniških okupatorskih enot.

V načrtu Primavera v uvodu Robotti pravi, da je vojaška in politična situacija taka, da je »treba izvesti vrsto obrambenih mer, ki nas bodo usposabljalne za kakršno koli situacijo«. Zato določa, da je treba kar se da hitro koncentrirati sile v večje postojanke, ki bodo dominirale nad svojo okolico in da je treba te postojanke utrditi po vseh fortifikacijskih pravilih, da bodo sposobne vzdržati napade od zunaj, pa tudi zadušiti vstajo od znotraj.¹⁹

Spričo partizanskih kot italijanskih poročil si je prav lahko ustvariti sliko revolucionarnega procesa, ki se je od konca aprila 1942 začel razvijati na teritoriju III. grupe odredov in ki je dovedel do prvega osvobojenega ozemlja na Slovenskem. Ko se začenja ofenziva III. grupe po vsej Kočevski in Notranjski in to na izraziti partizanski način, da »so partizani povsod v napadu«, se Italijanov začenja lotevati panika in zapuščajo še tiste manjše in izpostavljene postojanke, ki so spričo redukcije Primavera še ostale, ter se umikajo v večje. Prav to dejstvo pa začne dvigati tudi prebivalstvo, ki noče zaostajati v revolucionarnem in borbenem zagonu svojih partizanov. Kakšna panika se je lotevala Italijanov, je dovolj bogat predmet za posebno razpravo. Čeprav je general Robotti obdan od velike vojske, piše 19. maja 1942 med drugim tudi sledeče: »Že se kažejo uspehi krvavega gospodarjenja upornikov po vsej pokrajini, kjer izvajajo dejanja resnične in prave suverenosti (ustavljanje avtobusov in kontrola potnikov, mobilizacija, odvzem živine, izdajanje odlokov o kaznovanju, o prepovedi obratovanja železnic, industrije, trgovine itd.)... Pomoč je samo ena: za zopetno upostavitve prestiža naših sil je potrebno, da bo naša akcija kar najbolj pripravljena in da se bo opirala na vojaško silo, ki bo dvakrat ali trikrat večja od sedanje.« Še razločnejše priznava general Robotti svojo nemoč v pismu generalu Roatti od 22. maja, kjer pravi, da so edince njegovega armadnega korpusa tako zaposlene z obrambo svojih postojank in varstvom komunikacij, da mu ostaja samo malenkost za mobilne, ofenzivne enote. Dalje pravi, da so v Starem trgu pri Ložu »uporniki proglasili neke vrste sovjetsko republiko« in končno omenja »zelo nerodno zadevo na Igu, nekaj kilometrov pred Ljubljano, kjer so partizani v svoji nesramni

¹⁸ Poročilo CCCR XI. C. d. A. štev. I/13, arhiv MNO.

¹⁹ Arhiv Vojno istorijskega instituta JLA, fasc. 32 A.

predrznosti pri belem dnevu porušili mostove in s streljanjem ovirali našo vojsko.²⁰

Na tem mestu bi se ne spuščal v podrobnejše opisovanje osvobajanja ozemlja na področju III. grupe. Poudaril bi le, da edinice Dolenjskega in Notranjskega odreda pritiskajo spočetka v tri smeri: od Kolpe proti Kočevju (Kočevska—Kočevski Rog) in od tod proti Suhi Krajini, iz področja Hmeljnik—Klevevž proti nemško-italijanski meji in vzdolž železnice Trebnje—Grosuplje, kjer sodelujejo z edinicami iz II. grupe, in iz Kočevske visoke planote (Trava—Podpreska—Medvedjek) proti Loški dolini in Čabru. Gorjansko-belokranjska skupina prodira v Šentjernejsko ravnino in blokira Kostanjevico in Št. Jernej, I. bataljon Notranjskega odreda (Ljube Šercerja) pa z ofenzivne baze Krim—Mokrc 17. maja zasede vso južno kotlino Ljubljanskega barja in Rakitniško planoto do Begunj, dočim IV. bataljon Notranjskega odreda osvobodi znatne predele v Polhograjskih Dolomitih.

Točnih in stalnih mej tega prvega svobodnega ozemlja seveda ni mogoče zarisati, ker so se te na obrobni predelih pač menjavale. Reči pa moremo, da je strnjeno osvobojeno ozemlje v svojem največjem obsegu segalo od Kolpe do hribov, ki obkrožajo Ljubljansko barje in polje in od italijansko-nemške meje do bivše jugoslovansko-italijanske meje, iz v z e m š i komunikacije ter kraje z velikimi italijanskimi garnizoni. Jedro osvobojenega ozemlja ostane vse do velike italijanske ofenzive Suha Krajina in Kočevska, naslonjena na Kočevski Rog.

2. Razvoj ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju

Rekli smo že, da Osvobodilna fronta jeseni 1941 predstavlja državo v državi s svojim SNOO in temeljno zakonodajo, katere se slovenske ljudske množice, ker je zrasla iz njih samih, drže in jo izpolnjujejo. Že jeseni je po vsej Sloveniji razpredena organizacijska mreža OF, od Vrhovnega plenuma in njegovega Izvršnega odbora do okrožij in okrajev (rajonov), v katerih je razpredena mreža osnovnih frontinih organizacij, terenskih odborov OF. Naravno je, da ta država v državi doživi na osvobojenem ozemlju novi, kvalitativno višji razvoj. Že 7. aprila naroča Glavno poveljstvo z naredbo štev. 5/I štabu III. grupe upostavljati na osvobojenem ozemlju oblast Osvobodilne fronte. Ko bataljon Miloša Zidanška (III. bataljon Notranjskega odreda) 13. maja osvobodi Loško dolino s Starim trgom, prevzame oblast nad osvobojenim ozemljem sprva štab bataljona, ki takoj ukine vse okupatorske odredbe in zakone, že naslednjega dne pa z objavo štev. 3 prepušča vso administrativno oblast nad osvobojenim ozemljem terenskim odborom OF.²¹ Že v tem je vidna velika razlika v razvoju ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju v Sloveniji in v ostalih osvobojenih predelih Jugoslavije. Ko na jugu naše države nastajajo osvobojena ozemlja, mora prebivalstvo šele voliti, od-

²⁰ Kopiji v arhivu MNO; zanimivo je, da se Robotti v drugem pismu ne upa poročati o prodoru Šercerjevega bataljona do Pokritega mostu čez Iščico na Ižanski cesti.

²¹ Orig. v arhivu MNO; Borec II, štev. 7—8, str. 184.

nosno postavljati prve temelje ljudske oblasti, narodnoosvobodilne odbore. V Sloveniji to ni potrebno, ker terenski odbori OF obstoje skoraj v vseh krajih kljub okupaciji že od 1941. leta in so se vkljub okupaciji razvili v organe krajevne ljudske oblasti.

Ne sme nas pri tem motiti osnutek naredbe štev. 9 štaba III. grupe, ki je bil napisan enkrat po 16. maju 1942²² in ki pokaže, da je imel avtor osnutka (Bebler) za predlogo tako imenovane fočanske predpise.²³ Po tem osnutku naj bi se na osvobojenem slovenskem ozemlju razvijala ljudska oblast takole: najprej se odstavijo vsi civilni funkcionarji bivše jugoslovanske oblasti in začasno upravo prevzamejo partizanske komande. Zatem pa se izvedejo po osvobojenem ozemlju javna zborovanja, na katerih se volijo krajevni (terenski) odbori OF. Poleg tega predvideva osnutek — kot fočanski predpisi — še volitve za »občinsko konferenco« (volitve delegatov vseh terenskih odborov OF v mejah ene bivše jugoslovanske občine), na kateri se volijo »občinski odbori OF in delegati za okrožne konference OF«, ki naj bi potem izvolili okrožni odbor OF. Tako torej ta osnutek predvideva volitve vseh stopenj frontnih organov kot oblastnih organov, od terenskih do okrožnih, kar pa se na prvem osvobojenem zemlju ni nikdar izvedlo. Volitve na vseh stopnjah predpisuje v Sloveniji šele prvo zasedanje SNOS 19. februarja 1944 z znanim odlokom o razpisu volitev v krajevne, okrajne in okrožne narodnoosvobodilne odbore.²⁴

Ko bataljon Ljube Šercerja 17. maja osvobodi Ižansko, štab bataljona v svojem proglasu od 19. maja pravi, da »edino oblast v kraju predstavlja odslej OF, to je terenski odbor OF in partizanska komanda«. ²⁵ Važen mejnik v uravnavanju nadaljnjega razvoja ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju pa je vsekakor odlok Izvršnega odbora Osvobodilne fronte od 17. maja 1942, ki je bil izdan tik pred odhodom IOOF na osvobojeno ozemlje²⁶ in dvoje dopolnil k temu odloku, navodila za izvrševanje odloka o postavitvi narodne oblasti in naloge terenskih kot oblastnih odborov OF odnosno narodnoosvobodilnih odborov, izdanih 27. maja že na osvobojenem ozemlju.²⁷ Odlok IOOF od 17. maja določa v skladu s 6. in 7. Temeljno točko OF, da na osvobojenem ozemlju prevzema vso oblast Osvobodilna fronta. Za organe civilne oblasti se

²² Orig. v arhivu MNO; naredba štaba III. grupe štev. 8 je izšla 16. maja 1942, naredba štev. 10 pa 30. maja 1942; Borec II, štev. 9, str. 205.

²³ Glej dr. L. Gerškovič, Dokumenti o razvoju narodne vlasti, Beograd 1948, str. 31—37. O odvisnosti osnutka te odredbe, ki kot prava odredba ni nikdar izšla, sklepam iz dejstva, da se je štab III. grupe odredov (komisar Bebler) sestal sredi aprila 1942 s sosednjimi hrvatskimi partizani, pri katerih je dobil tudi prepise fočanskih določil o ljudski oblasti.

²⁴ Dokumenti, str. 150.

²⁵ Orig. v arhivu MNO; Borec II, štev. 9, str. 205.

²⁶ Dokumenti, str. 33—34. Izvršni odbor Osvobodilne fronte, je izvemši tov. Kardelja, ki je ostal še v Ljubljani, začel odhajati na osvobojeno ozemlje 17./18. maja 1942. Na svoji seji že pri zdravniku v Polju pri Ljubljani je 19. maja pretresal tudi od CK KPS predloženi osnutek odloka o upostavitvi demokratične oblasti na osvobojenem ozemlju in o volitvah. (Glej E. Kocbek, Tovarišija, Ljubljana 1949, str. 9 in 16.)

²⁷ Orig. v arhivu MNO; Borec II, štev. 9, str. 205.

postavljajo terenski odbori OF (to je torej res samo ugotavljanje tega, kar se je dejansko in na revolucionarni način že razvilo na terenu), ki naj takoj, ko so podani pogoji, izvedejo volitve za »redni oblastni organ«, ki se bo imenoval narodnoosvobodilni odbor.

Oglejmo si natančneje odlok. I. Kot že rečeno, predstavlja odlok najprej ugotovitev, da so se osnovne celice OF, terenski odbori, od leta 1941, razvili že do tiste revolucionarne kvalitetne in oblastne stopnje, da morejo tudi na osvobojenem ozemlju spočetka prevzeti in izvajati vso oblast, izvzemši strogo vojaških zadev. S tem, da postanejo na osvobojenem ozemlju oblastni organi, pa terenski odbori še ne izgube svoje prvotne funkcije, funkcije osnovnih političnih organov OF, in zato predstavljajo obe funkciji hkrati. Po izvršenih volitvah, katere izvede terenski odbor kot oblastni organ, pa se izvede ločitev: terenski odbor opravlja samo-politično funkcijo, dočim narodnoosvobodilni odbor (NOO) postane samo oblastni organ. To je ena od velikih posebnosti v razvoju ljudske oblasti na Slovenskem, katere ne opazimo nikjer drugje. Iz arhiva okrožnega odbora OF za osvobojeno kočevsko ozemlje (to je tako imenovani Zalarjev arhiv)²⁸ moremo razbrati, da so višji forumi OF, okrajni (rajonski) in okrožni odbori, to delitev pravilno razumeli in da je bila ta ločitev izvedena ter narodnoosvobodilnim odborom dana pristojnost, kakršna jim je šla. Rajonski (okrajni) odbor OF Mozelj na Kočevskem v svoji okrožnici od 11. junija pravi: »Narodnoosvobodilni odbori so prevzeli vso oblast in sedanji terenski odbori OF nimajo s tem nič več opraviti.« Tako terenski odbori v okraju Mozelj odslej dalje izdajajo samo prepustnice(!), organizirajo Narodno zaščito, vzdržujejo stike s komandami partizanskih edinic, vrše na terenu politično propagando in pridobivajo nove člane Osvobodilne fronte. O nalogah narodnoosvobodilnih odborov pa isti okrajni odbor v okrožnici od 29. junija pravi, da so od ljudstva izvoljeni na demokratični način, da so narodna oblast za vse panoge državne, odnosno narodne oblasti. Zato spadajo v njihov delokrog »vse zadeve, ki so poprej spadale v delokrog občine, sreza, banovine... tudi sodnijske zadeve« in prevzamejo vso oblast od rajonskih (okrajnih) in terenskih odborov, ki ostanejo le politični forumi. Na čelu narodnoosvobodilnega odbora je sekretar, ki je vodilna oseba, odbor pa sestavljajo referent za gospodarstvo, za prehrano in socialno skrbstvo, za stanovanjske in zdravstvene zadeve, za sodstvo in za finance.

Omeniti je treba tudi Navodila za izvrševanje odloka o postavitvi narodne oblasti, torej neke vrste pravilnik k odloku IOOF od 17. maja, katerega je izdal IOOF 27. maja 1942. Ta pravilnik pravi, da kjer ob času osvoboditve terenskih odborov še ni (kar je bilo mogoče zlasti na Kočevskem, kjer so bili do jeseni 1941 še kočevski Nemci, pa tudi po Suhi krajini, kjer je bilo pri zaostalih kmetih le težko prodreti), naj jih organi OF ali politični komisarji partizanskih edinic takoj postavijo. Če sta v kraju dva ali celo več terenskih odborov, izdajo odbori odlok o postavitvi narodne oblasti skupno, potem pa se za tak kraj izvoli en

²⁸ Arhiv MNO.

sam narodnoosvobodilni odbor.²⁹ Zborovanje, na katerem se bodo vršile volitve za NOO, odredi s sklepom pristojni terenski odbor OF in določi najsposobnejšega izmed svojih članov, da vodi organizacijo zborovanja, na katerem se bodo izvedle volitve in mu predseduje. Z živahno agitacijo naj se doseže kar najštevilnejša udeležba volivcev in volivk. Zborovanje naj se začne z nagovorom in izčrpnim pojasnjevanjem o ljudskem značaju oblasti, zlasti pa naj se stremi za tem, da se pri ljudeh zbudi zavest o potrebi ljudske samouprave kot osnovne politične pravice, ki naj-učinkovitejše varuje svobodo in oblast ljudstva. Predlogi za kandidate NOO naj ob pobudi terenskih odborov pridejo na zborovanje predvsem od volivcev samih. Člani terenskih odborov naj s prepričljivo agitacijo dosegajo, da bodo kandidirane in izvoljene zavedne, zanesljive, sposobne in poštene osebe, predvsem preizkušeni borci za osvoboditev slovenskega naroda, za njegovo združitev in samoodločbo. Istega dne izda IOOF tudi okrožnico o nalogah terenskih odborov, odnosno NOO. Okrožnica prevzema dokaj misli iz že omenjenega osnutka III. grupe, ki je verjetno delan po fočanskih predpisih.

Po vsem tem moramo reči, da so bile kompetence NOO zelo velike in če jih primerjamo s kompetencami današnjih krajevnih ljudskih odborov, opazimo, da je NOO na prvem osvobojenem ozemlju na svojem področju v vojnih razmerah pomenil edino in najvišjo oblast v popolnem pomenu besede (tudi sodno!). Iz že omenjenega Zalarjevega arhiva je razvidno, kako NOO na Kočevskem rešujejo vsa vprašanja prehrane, vprašanja zemlje, vzdrževanja bivšega jugoslovanskega uradništva, plačevanja davkov, kolektivnega dela na emonski zemlji³⁰ itd. Dobimo celo zanimiv odlok, ki prepoveduje tudi rabo kočevskega jezika »tako na javnih prostorih kakor doma v družini« pod sankcijo takojšnjega izгона preko mej naše domovine.

II. Volilna pravica. Odlok uvaja splošno volilno pravico za vse umsko zdrave osebe in kot fočanski predpisi od 18. leta starosti dalje. Aktivno in pasivno volilno pravico dobe tudi žene (kot v fočanskih predpisih). Upravičenost te vsekakor revolucionarne določbe temelji na aktivni udeležbi jugoslovanske žene v NOB bodisi kot borke ali akti-

²⁹ V večjih krajih je med okupacijo obstajalo po več terenskih odborov OF, dokaz, da so rasli res z elementarno silo po terenu in da so v resnici obvladovali ves teren. Kot že rečeno, je bilo v Ljubljani do 400 terenskih odborov. Vsi odbori so bili tako tesno povezani s terenom, da so dobredno obvladovali vsakdanje življenje slehernega Slovence, tudi reakcije, in so se prav zaradi tega mogli postopoma, a na revolucionarni način razviti iz početnih zgolj političnih organov v prave oblastne organe. Primer takega odloka, ko terenski odbor v moči odloka IOOF prevzema oblast, je ohranjen, čeprav v nekoliko drugačni terminologiji v Zalarjevem arhivu. V tem odloku javlja »predsednik OF občine Mozelj« 20. maja, da je »politično in upravno oblast za občino Mozelj prevzel občinski odbor OF, ki je bil postavljen 20. febru-
arja 1942«.

³⁰ Tu gre za zemljo Kočevarjev, katere je jeseni 1941 začel seliti Hitler v Zasavje. Prazen svet je s poslopji vred kupila italijanska delniška družba Emona, ustanovljena nalašč za eksploatacijo slovenske zemlje in njenega naravnega bogastva. Slično je obstajala podobna družba za Albanijo in Abesinijo.

vistke OF (prim. AFŽ). O sprejemanju slovenske žene v partizanske edinice govori naredba štev. 4/I Glavnega poveljstva od 7. aprila, kjer je v 8. členu rečeno: »Smatramo za potrebno, da se pripuste v partizanske čete tudi poštene in politično zavedne žene... Tudi ni treba odbijati zavednih žena, ki se hočejo boriti s puško v rokah.«³¹ Ta člen nekoliko razširi naredba štev. 5 štaba III. grupe od 24. aprila, ki v 10. členu pravi: »Glede na nove razmere in potrebe se dovoljuje pristop poštenih žena in deklet v partizanske vrste. Te naj v četah vrše bolničarsko, kurirsko, kuharsko ali podobno službo. Pogumne in odločne žene naj se pripuščajo tudi v vrste borcev. Dolžnost komandnega sestava pa je, da v kali zaduši vsak pojav nemoralnih odnosov.«³²

III. Volitve. Gre za prve demokratične volitve v Sloveniji sploh, seveda v mejah tiste in tolikšne demokratičnosti, ki je bila v času vojne, okupacije in' razvijajoče se belogardistične reakcije pač mogoča. V odloku samem in v že omenjenih Navodilih je rečeno, naj se volitve vrše na javnih zborovanjih, mitingih, ko se je poprej zbranim volilcem pojasnil pomen in namen volitev. Take javne volitve kot jih uvajajo Navodila in odlok, predvidevajo tudi fočanski predpisi in izvoljen je bil tisti, ki je dobil po demokratičnem večinskem načelu dovoljno število glasov. V članku »Loška dolina med borbo« pa zapiše tov. Anica Hribar-Smilka: »Volili smo z listki. Volilni rezultat prvih terenskih volitev je bil še precej dober.«³³ V Loški dolini imamo torej opravka s prvimi tajnimi demokratičnimi volitvami, kar ni samo slovenska, temveč tudi jugoslovanska posebnost za to razdobje. V Loški dolini so volitve potekale takole: Zbranim volivcem se je na javnem zborovanju pojasnil pomen volitev, predložili so se kandidati, ponovno pa poudarilo volivcem, naj volijo pač tistega, ki se jim zdi najboljši. Da bi pa se volivci res lahko tajno in popolnoma svobodno odločili za svojega kandidata, je iz vrst volivcev padel predlog, naj bodo volitve res tajne. Zato je terenski odbor OF oddal dve zapečateni skrinjici dvema komunistoma, ki sta z njimi hodila od hiše do hiše in volivci so vanje metali zložene listke z imeni svojih kandidatov. Tak način volitev zasledimo ponovno v Sloveniji na Primorskem in Gorenjskem v letu 1944/45, kjer volivci pod popolno okupacijo volijo po odloku I. zasedanja SNOS svoje krajevne, okrajne in okrožne NOO.

V Suhi krajini pa so se vršile volitve na način, predpisan po odloku. Iz zapisnika tretje redne seje Okrožnega odbora OF Stična-Struge, ki je bila 3. julija na Ambrusu, izvemo, kako so se na primer vršile volitve za NOO na Korinju.³⁴ Ob pol desetih zvečer 2. julija je bil na Korinju velik miting, katerega so se udeležili vsi moški od 18. leta starosti dalje, bilo pa je »prisotnih tudi nekaj žensk«. Z dviganjem rok je bil izvoljen sledeči NOO na Korinju: Ignac Bradač, Janez Megla, Jože Župančič,

³¹ Orig. v arhivu MNO; Borec II, štev. 7—8, str. 183.

³² Orig. v arhivu MNO; Borec II, štev. 7—8, str. 183.

³³ Spomini na partizanska leta IV (1950), str. 83.

³⁴ Italijanski prevod v Tribunale Militare Guerra 1943, fasc. 1666—1699, arhiv MNO.

Korinj 14, Jože Župančič, Korinj 3, in Alojzij Šinkovec.³⁵ Vsi odborniki so bili kmetje in volivci prepuščajo izvoljenemu odboru, naj se konstituirata sam. Na ozemlju OOOF Stična-Struge so se izvedle volitve v vseh vaseh, zaselki pa so po dva ali trije skupaj volili en NOO. Isto moremo reči tudi o Kočevski, drugod pa je šlo nekoliko slabše, zlasti v novomeškem okrožju, kjer niso imeli ljudje, kot poroča sekretar okrožja tov. Rudi, za volitve dovolj zanimanja.

Koga voliti in kako postaviti kandidate, je bilo povedano že v Navodilih IOOF. Isto poudarja tudi tov. Kidrič na partijski konferenci, ki se je vršila od 5. do 8. julija 1942 na Cinku na Kočevskem Rogu,³⁶ kjer med drugim pravi: Volitve so demokratične, zato lahko voli vsak kogar hoče, paziti pa je treba, da se izvolijo stari borci in predstavniki osnovnih ljudskih razredov, torej delavci, mali in srednji kmetje. Posebno pozornost je pri kandidaturah posvetiti srednjemu kmetu, ker ta sloj je najmočnejši in »brez njega si ne moremo predstavljati obstoja OF«. Paziti pa je treba, da se v odbor ne vrinejo zamaskirani špekulanti in belogardisti, kot se je to zgodilo v Suhi krajini. Postavljanje kandidatov in pravilna izvedba volitev torej nikakor ni bila lahka zadeva in treba je bilo imeti na umu neprestano glavni in osnovni namen volitev: demokratizacijo osvobojenega ozemlja in vzgojo osnovnih ljudskih množic k aktivnosti in samoiniciativnosti. Delale so se seveda tudi napake. Na eno od takih opozarja Glavno poveljstvo, štab III. grupe, že v svoji naredbi štev. 2/III od 19. maja, ko pravi, naj pri izbiri kandidatov ne postopa tako sektaško kot je to pokazal v navodilih Notranjskemu odredu in pravi, da je treba v krajevne odbore voliti tudi »zaveznike, ki dosedaj morda niso pripadali nobeni stranki ali skupini«.³⁷ Na drugo tako napako opozarja na partijski konferenci sekretar OOOS Stična-Struge, ko pravi, da so se v Suhi krajini vtihotapili v NOO belogardisti, tov. Samo iz kočevskega okrožja pa pove, da sta se vtihotapila v NOO kulaški in lumpenproletarski element. Tako so na Fari ob Kolpi volili v NOO vaškega magnata, ki »ima vpliv in preprosti ljudje mislijo, ta bo najboljši, ker ima izkušnje v gospodarstvu«, v odbor je bila izvoljena tudi bivša fašistična tajnica. Drugod na Kočevskem so zopet ljudje volili predvsem tiste, ki so bili najbolj glasni in so poudarjali: »Sedaj so prišli drugačni časi in drugačna oblast. Mi ne bomo več delali, sedaj so na vrsti bogataši, ki poprej niso prijeli za nobeno delo.«

Osvobojeno ozemlje, na katerem je bilo treba ljudstvu pokazati zgled prave demokracije, demokratične ureditve, javne varnosti in reda ter — kot poudarja tov. Kidrič na partijski konferenci — »očistiti mizo«, to je očistiti osvobojeno ozemlje notranjih sovražnikov slovenskega naroda ter zaktivizirati osnovne ljudske množice, predvsem delavce in

³⁵ Odbor navajam poimensko zato, ker je to verjetno vsaj za Suho krajino edini ohranjeni zapisani odbor.

³⁶ Orig. zapisnik konference je ohranjen v arhivu CK KPS, dobesedni italijanski prevod — Italijani so imeli ali ta original, ki je ob robih nekoliko sežgan, ali neko drugo originalno kopijo v rokah — pa je ohranjen v Tribunale Militare Guerra 1943, fasc. 642—667, arhiv MNO.

³⁷ Orig. v arhivu MNO; Borec II, štev. 9, str. 205.

kmete — vse to je nujno klicalo na osvobojeno ozemlje IOOF. Del IOOF je s tov. Kidričem odšel iz Ljubljane 17. maja 1942 in se po dolgem potovanju 26. maja naselil prav v osrčju osvobojenega ozemlja pod Tisovcem v Suhi krajini,³⁸ kjer je že 27. maja izdal omenjena Navodila in okrožnico o nalogah NOO. Ker so Italijani 8. junija, verjetno zaradi izdajstva, bombardirali vās Tisovec, v bližini katere je bil IOOF, se je ta 10. junija preselil na področje Novi breg-Kamenjak na južnem pobočju Kočevskega Roga.³⁹ Tu dobi IOOF 20. junija Kardeljevo pismo iz Ljubljane — tov. Kardelj pride na Rog šele 10. julija —, v katerem je nasvetovano, naj IOOF vpostavi novi red na osvobojenem ozemlju z revolucionarno centralizacijo, naj čvrsto obvlada ne samo politični položaj, temveč tudi vso administracijo, sodstvo, prosveto in propagando.⁴⁰ Tako je osnovna naloga IOOF, izvršilnega organa doslej le »države v državi« poleg nadaljnega razvijanja in utrjevanja že dosežene enotnosti in vsenarodnosti Osvobodilne fronte tudi izpeljava prve revolucionarne »državne« organizacije na svobodnem slovenskem ozemlju. Iz razvojne faze »država v državi« preidejo Osvobodilna fronta in njeni organi na osvobojenem ozemlju v razdobje prvega prevzema vse oblasti na osvobojenem ozemlju, tako kot je to predvideno v 6. in 7. Temeljni točki Osvobodilne fronte. Okupator je pregan za določeno razdobje, s postavitvijo terenskih odborov OF odnosno z izvoilitvijo rednih terenskih oblastnih organov, NOO, so samo po sebi odpravljeni tudi ostanki bivše jugoslovanske oblasti, občine, davkarije itd. Nastopil je čas, ko septembra 1941 konstituirani SNOO začne na osvobojenem ozemlju po svojem Izvršnem odboru OF vršiti funkcije prvega revolucionarnega slovenskega državnega predstavništva, administrativno, upravno in sodno oblast, rešuje vprašanje prehrane in preskrbe ter prosvete in propagande.

Administrativna oblast SNOO (odnosno njegovega izvršilnega organa, IOOF) na osvobojenem ozemlju

1. Razlastitev tujih veleposestev. Časovno je ta odlok IOOF sicer še pred nastankom osvobojenega ozemlja, v času, ko marca in aprila 1942 naše edinice začno kontrolirati obsežne predele zlasti na Kočevskem in Notranjskem, kjer začno nastajati tako imenovana polosvobojena ali kontrolirana ozemlja. Zaradi tega podvzemajo Italijani na ta področja več ofenzivnih operacij, ki se zlasti marca 1942 na obrobni predelih Krima, Mokrc in Bloške planote redno končujejo s požiganjem celih vasi in splošnim uničevanjem ljudske imovine. Zato IOOF 6. aprila izda v Slovenskem poročevalcu omenjeni odlok o razlastitvi tujih veleposestnikov in tistih domačih, ki so izdajalci ali dajejo pomoč okupatorjem pri zatiranju slovenskega naroda — in to kot »povračilo škode, povzročene po okupatorjih«.⁴¹

³⁸ Kocbek, Tovarišija, str. 24 in 51.

³⁹ Kocbek, Tovarišija, str. 41.

⁴⁰ Kocbek, Tovarišija, str. 53—54.

⁴¹ Dokumenti, str. 41.

Po tem odloku se torej razlaste brez odškodnine in z inventarjem vred veleposestva omenjenih gospodarjev in se pooblaščajo terenski odbori OF, da povzročeno škodo nadomeste z odvzemom potrebnih predmetov (stavbenega materiala, živine, žita itd.) iz bližnjih razlaščenih veleposestev. To sme terenski odbor OF v moči tega odloka storiti in izvršiti sam. Če pa gre za zaplenitev vse določene veleposesti, mora terenski odbor po tem odloku predložiti po redni poti (preko okrajnega in okrožnega odbora OF) IOOF predlog o zaplembi in šele ta potem izda odlok o razlastitvi in zaplembi določene veleposesti, katero potem izvede terenski odbor OF.

Povzročena škoda se v moči tega odloka popravi takoj, za izvedbo celotne razlastitve pa IOOF zahteva daljši postopek, da bi s tem prečil nerednosti, ki jih je spričo silnega revolucionarnega zagona ljudskih množic spomladi 1942 popolnoma pravilno predvideval. To se mu je delno posrečilo, kajti v slovenskem kmetu se je z nastajanjem osvobojenega ozemlja z elementarno silo prebudila stara želja, da dokončno izbojuje še nedokončani boj za staro pravdo. Da se je pomladi 1942 ponovila po gotovih zunanjih znakih pomlad iz leta 1848, da so goreli tudi gradovi, je nov dokaz, kako so se z vso elementarno revolucionarno vnmemo udeleževale ljudske revolucije tudi kmečke ljudske množice. Da bi IOOF zaščitil novo in največje ljudsko bogastvo, razlaščene graščinske gozdove, je 1. junija skupno z Glavnim poveljstvom izdal naredbo o izkoriščanju razlaščenih veleposestniških gozdov, v kateri je rečeno, da je v razlaščenih gozdovih dovoljeno samo žeti steljo, nabirati gozdne sadeže, pripraviti si drva za prihodnjo zimo, sekati stavbni les za nujna popravila, toda z dovoljenjem razlastitvenega odbora, kjer pa tega ni, narodnoosvobodilnega odbora v sporazumu s partizanskim poveljstvom.⁴²

Gornja naredba je važna tudi kot zgodovinski vir, da so na osvobojenem ozemlju obstajali razlastitveni odbori. Ti so bili, kot povedo drugi viri, sprva imenovani od Razlastitvenega odbora pri IOOF ali od Okrožnega razlastitvenega odbora (n. pr. Razlastitveni odbor za Loško dolino), tov. Kidrič pa na partijski konferenci nasvetuje njihovo izvolitev in da naj se v te odbore volijo mali kmeti ter naj »postanejo osnovna organizacijska oblika predstavnikov malih kmetov«. Dalje sta iz ohranjenih virov razvidna dva tipa teh terenskih razlastitvenih odborov: 1. dolenjski tip, kjer se razlaščena fevdalna zemlja razdeljuje med zemljiške interese in 2. notranjsko-kočevski tip, kjer nastajajo tako imenovane ekonomske ali zadružne komisije, ki zemlje ne dele, temveč obdelujejo velike razlaščene zemljiške komplekse. Iz poročila Razlastitvenega odbora pri IOOF je razvidno, da je bilo veleposestvo Turjak razlaščeno in da je iz njega nastala »Narodna ekonomija Turjak«. Na Notranjskem se zemlja interesentom torej ni povsod delila, rečeno pa jim je bilo, da se bo delila »o pravem času«, kar pojasni tov. Jokl na partijski konferenci, da to pomeni ob osvoboditvi. Na turjaški »Ekonomiji« sta ostala i graščak i njegov upravitelj, ki je veleposest upravljal po direktivah Razlastitvenega odbora pri IOOF. Tov. Kidrič, ocenjujoč

⁴² Dokumenti, str. 46—47.

na partijski konferenci oba ta dva različna tipa dela razlastitvenih odborov, pravi: »Način, ki so ga izbrali tovariši na Dolenjskem, je prav tako pravilen kot način tovarišev na Kočevskem in Notranjskem«. V nobenem primeru torej ne gre za agrarno reformo v pravem pomenu besede, temveč le za dodeljevanje ali upravljanje zemlje razlaščenih tujih veleposestnikov in domačih petokolonašev. Tov. Kidrič na partijski konferenci pravi: »Smo v narodnoosvobodilni borbi, ki ima tudi oblike demokratične revolucije. Držimo se odloka IOOF, izdanega na predlog CK KPS, na podlagi katerega so bili razlašeni tuji veleposestniki in petokolonaši. Nismo torej še razlastili veleposestnikov, katerim ne moremo dokazati, da pripadajo peti koloni. Bilo bi dobro razlastiti tudi cerkveno veleposest in kmetje bi ne imeli ničesar proti. Lahko bi izvedli agrarno revolucijo do kraja, toda (to) osvobojeno ozemlje je le del vsega slovenskega ozemlja in zato tega ne moremo storiti... in danes izbiramo le tiste elemente demokratične revolucije, ki jih zahteva borba za osvoboditev.«

Poudariti je treba, da pod omenjeni razlastitveni odlok ne pade zemlja izseljenih Kočevarjev, razen kolikor ni ta postala last italijanske družbe Emone. O tej zapuščeni kočevski zemlji je sklepal IOOF že 9. junija in tov. Kocbek piše, da je bila sklenjena čim večja kolonizacija in obdelava te zapuščene zemlje.⁴³ Zato glavno poveljstvo prav 9. junija ukaže štabu III. grupe, da naj z vsemi silami sodeluje pri obdelavi zapuščene kočevske zemlje s pomočjo delavskih čet pod vodstvom IOOF.⁴⁴ Pa odloku IOOF od 14. junija o dodeljevanju in upravljanju zemlje izseljenih Kočevarjev na osvobojenem slovenskem ozemlju pa se tudi ta zemlja začne deliti v brezplačno uporabo. Za njeno delitev IOOF postavlja gospodarsko komisijo, nerazdeljeno zemljo pa upravljajo gospodarske komisije pri NOO same, po navodilih IOOF.⁴⁵ (Gre torej za razliko med upravljanjem razlaščene veleposestniške zemlje in zemlje bivših Kočevarjev.)

2. D a v e k. Za kritje izdatkov narodnoosvobodilnega gibanja in za socialno pomoč predpiše SNOO narodni davek že jeseni 1941, katerega je dolžan plačevati vsak Slovenec z lastnimi dohodki in znaša najmanj 1 liro mesečno, raste pa progresivno do 10 % čistih dohodkov. Jasno, da je ta odlok ostal v veljavi tudi na osvobojenem ozemlju. Iz poročila sekretarja OOOF Stična-Struge na partijski konferenci izvemo, da so zahtevali kulaki in srednji kmetje zelo majhen davek in so zato predlagali isto višino kot v bivši Jugoslaviji, spremenjeno v lire in deljeno z dvanajst. Zato je OOOF v smislu že omenjenega odloka IOOF 26. junija 1942 določil za svoje okrožje sledeči davčni razrez: 1. Vsak prebivalec osvobojenega ozemlja, ki ima dohodke od imetja ali dela, je dolžan vsak mesec plačevati davek. 2. Kmetje plačajo: veliki kmetje 10 % od čistih dohodkov, srednji kmetje 7 %, mali kmetje 4 %, kajžarji pa 1 % in še to prostovoljno. 3. Poklicni delavci, nameščenci in vsi ostali, ki živijo od

⁴³ Kocbek, Tovarišija, str. 39.

⁴⁴ Orig. v arhivu MNO; Borec II, štev. 9, str. 205.

⁴⁵ Dokumenti, str. 51—52.

dohodkov svojega dela, plačajo od 500 lir mesečnih dohodkov 1 % davka, za vsakih nadaljnjih 500 lir pa se davek zvišuje od 10—50 %. Davek se plačuje v denarju ali naravi do 10. vsakega meseca. Davek v naravi se računa po ceniku, ki ga je izdal IOOF.⁴⁶

Kako se je na osvobojenem ozemlju nadalje razvijala davčna politika, ohranjeni viri ne povedo mnogo. Plačevanje davka omenjajo že znana Navodila IOOF od 27. maja 1942. V zapisniku seje Občinskega (okrajnega) odbora OF Mozelj od 24. maja je rečeno, naj se vse prebivalstvo občine Mozelj pozove k plačevanju davka, ki se plačuje v denarju ali živilih, na seji NOO Spodnji Log 20. julija je rečeno, da se bo obdavčenje prebivalstva izvedlo po spisku, katerega bo sestavil NOO z ozirom na premoženjske razmere posestnikov, vendar tako, da se bo »kot davek pobirala desetina od premoženja«. Poverjenik za finance pri Narodnoosvobodilnem svetu (NOS) v svoji okrožnici od 23. julija naroča, da morajo vsi terenski odbori OF in NOO izvesti takoj ocenitev vseh davkoplačevalcev kot je to že zahteval IOOF. To ocenitev izvedejo na neosvobojenem ozemlju terenski odbori OF, na osvobojenem pa NOO. Pri ocenitvi se morajo ozirati na dosedanje davčne cenitve, toda tako, da se popravijo morebitne napake in se ocenitev prilagodi sedanjemu gospodarsko prometnemu stanju. Po ocenitvi se predpiše davek od 1 do 10 %, za višino odmere pa so merodajne samo osebne potrebe in število družinskih članov, ki jih mora davkoplačevalec vzdrževati.⁴⁷

3. Posojilo. Tudi ta vir dohodkov narodnoosvobodilnega gibanja predpiše SNOO že jeseni 1941 v višini 20 milijonov dinarjev. (Odlok torej pri posojilu ne priznava druge valute, ne lir in ne mark, kot le predvojni jugoslovanski dinar.) Kako je posojilo teklo na osvobojenem ozemlju, ni dosti znanega, a v že omenjeni okrožnici finančnega poverjenika je le rečeno, da je treba propagando za to posojilo okrepiti, pa tudi propagando za prostovoljne prispevke, zlasti pri imovitejših Slovencih.

4. Denar. Iz lahko razumljivega vzroka je tudi na osvobojenem ozemlju v veljavi in obtoku italijanska lira. Iz že omenjenih Nalog od 27. maja pa je razvidno, da so za poravnavo svojih računov izdajali organi OF tudi bone, ki so se, »glaseč na okrogle vsote« mogli porabiti tudi za poravnavo narodnega davka.

5. Razmerje do cerkve. Tudi na osvobojenem ozemlju je IOOF kot poprej in kasneje poudarjal, da se duhovščina ne samo sme, temveč tudi mora boriti za svobodo svojega naroda, če je res narodna in ljudska duhovščina. Do te pomoči v borbi od strani slovenske duhovščine tudi na osvobojenem ozemlju ni prišlo in poučno je, kaj piše tov. Kocbek o duhovniški konferenci v Žužemberku, ki se je vršila na pobudo IOOF 8. avgusta 1942.⁴⁸ Kolikor je duhovščina odkrito sodelovala z okupatorjem ali pri ustanavljanju kontrarevolucionarne bele garde,

⁴⁶ Ital. prevod pri aktu divizije Granatieri di Sardegna, števil. 5126/I v Tribunale Militare Guerra 1942, fasc. 2831—2863, arhiv MNO; Borec II, števil. 9, str. 206.

⁴⁷ Orig. v arhivu MNO; Borec II, števil. 9, str. 206.

⁴⁸ Tovarišija, str. 100—102.

jo je seveda, kot vsakega drugega izdajalca, zadela teža kazni po odloku SNOO o zaščiti slovenskega naroda že iz leta 1941. Edini odlok, ki zadeva cerkvene zadeve kot take, je odlok IOOF, ki je bil sprejet na seji 29. maja 1942 in po katerem župnijski uradi na osvobojenem ozemlju ostanejo še nadalje javnopravni uradi, so pa za svoje delo odgovorni narodni oblasti in dolžni, da vse svoje poslovanje spravijo v sklad z novo slovensko ljudsko oblastjo.⁴⁹

6. Omejitev gibanja civilnega prebivalstva. Primer na Tisovcu, ko so Italijani vsled izdaje hoteli z bombardiranjem uničiti taborišče IOOF, in še več drugih podobnih primerov je 14. junija naredboval naredbi Glavnega poveljstva o gibanju civilnega prebivalstva. Naredba je stroga in prepoveduje oddaljevanje iz kraja stalnega bivališča preko 6 kilometrov. Za nujna pota morejo izdajati za osvobojeno ozemlje propustnico NOO v soglasju s partizanskimi komandami, za odhod na neosvobojeno ozemlje pa se izdajajo posebne propustnice.⁵⁰

7. Postavitev Narodnoosvobodilnega sveta (NOS). Iz Dnevnika tov. Kocbeka je razvidno, da se je 24. junija na seji IOOF ugotovila potreba, ločiti na osvobojenem ozemlju tudi v vodstvu OF politično vodstvo od izvršilne oblasti in da je zato padel predlog, da se bo za osvobojeno ozemlje ustanovil Narodnoosvobodilni odbor kot vrhovni upravni odbor.⁵¹ Predlog je torej logična posledica že izvedene ločitve na terenu, kjer terenski odbor OF predstavlja osnovno politično celico OF, narodnoosvobodilni odbor pa osnovni oblastni organ. Sklep omenjene seje IOOF torej pomeni, da se v vodstvu Osvobodilne fronte odnosno v njenem izvršilnem organu IOOF izvede sledeča delitev: IOOF še nadalje ostane vrhovni politični izvršilni organ, za vrhovni upravni izvršilni organ na osvobojenem ozemlju pa se ustanovi Narodnoosvobodilni svet, v katerega se določijo poleg vseh članov IOOF tudi trije člani Vrhovnega plenuma. (Analogno, kot se v NOO ne volijo samo člani terenskega odbora OF.) Prof. Šnuderl je mnenja, da poimenovanje NOS v »začasno demokratično ljudsko vlado«, kot to stori Slovenski poročevalec 14. julija 1942, šte. 28, ni točno.⁵² Zakaj ne, ni posebej naznačeno. O prvi začasni slovenski vladi v prehodnem in pripravljalnem razdobju pred upostavitvijo Nacionalnega komiteta osvoboditve Slovenije, ko njegove funkcije prevzema Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, moremo resda govoriti šele po Deklaraciji Slovenskega narodnega osvobodilnega sveta o upostavitvi Nacionalnega komiteta osvoboditve Slovenije, ki jo je izdalo prvo zasedanje SNOS v Črnomlju februarja 1944 in v kateri je rečeno, da »nudijo zgodovinski sklepi drugega zasedanja Avnoja in nova, demokratična... Jugoslavija... slovenskemu narodu vso pravico in možnost, imeti v okviru skupne jugoslovanske države z NKOJ-jem na čelu, svojo lastno nacionalno vlado«. ⁵³ Avtor omenjenega članka v Poročevalcu od 14. julija

⁴⁹ Dokumenti, str. 48.

⁵⁰ Dokumenti, str. 53.

⁵¹ Tovarišija, str. 58.

⁵² Dokumenti, str. 228 zgoraj.

⁵³ Dokumenti, str. 136—137.

1942 utemeljuje svojo trditev, da je NOS »dejansko že prva ljudska vlada... vendar začasna« in pravi, da je njen obstoj odvisen od potrditve ali zavrnitve ljudskih zastopnikov, ki se bodo zbrali na prvem Zboru odposlancev narodnoosvobodilnih odborov. Ugotovitev v Poročevalcu, da je NOS že neke vrste ljudska vlada na osvobojenem ozemlju, zrasla iz revolucionarnega narodnoosvobodilnega boja, vsekakor drži. Postavil jo je izvršilni organ Vrhovnega plenuma OF in SNOO, torej izvršilni organ slovenskega narodnega vodstva, potrjenega po Plenumu izvoljenih delegatov okrožnih odborov OF s slovenskega ozemlja, zasedenega po Italiji. Ker se na osvobojenem ozemlju razvije ljudska oblast do take stopnje, da so osnovni oblastni organi, NOO, že voljeni, samo postavitve NOS ne bi bila več v skladu s principi prave demokratičnosti, katere ena bistvenih lastnosti je volilnost vseh oblastnih organov. Zato je v članku pravilno rečeno, da je NOS prva ljudska vlada, vendar začasna, ker potrebuje potrditve izvoljenega najvišjega demokratičnega oblastnega organa za osvobojeno ozemlje, Zbora odposlancev NOO.

Predlog IOOF, iznešen na seji IOOF 24. junija, je bil nato sprejet na seji IOOF 27. junija in izdana sta bila odloka o ustanovitvi NOS in o imenovanju poverjenikov. Tako dobi NOS sledeča poverjenišтва in poverjenike: poverjenišтво za občo upravo (Peter Kalan — B. Kidrič), poverjenišтво za zvezo z južnoslovanskimi narodi (Krištof Vodnik — E. Kardelj), za finance (Marko Skalar — Z. Polič), za sodstvo (Andrej Hribar — J. Rus), za prosveto (Drežče Jaklič — F. Lubej), za propagando (Pavle Tratar — E. Kocbek), za kmetijstvo (Vojko Goričan — V. Nemec), za prehrano (Gašper Jeraj — T. Fajfar). Z odlokom Glavnega poveljstva od 30. junija je bil kot zastopnik Slovenske narodnoosvobodilne vojske imenovan v NOS njen komandant Peter Strugar (F. Leskošek).⁵⁴

IOOF je izdal tudi odlok o sklicanju Zbora odposlancev NOO,⁵⁵ ki naj bi predstavljal po besedah tov. Kidriča »primer nove slovenske ljudske demokracije« in ki bi potrdil »našo linijo za nazaj in dal smer-nice za naprej«. Zbor se ni vršil, ker ga je preprečila velika italijanska ofenziva. Po odloku o sklicanju bi bili člani tega zbora od narodno-osvobodilnih odborov izvoljeni delegati, zbor sam pa bi imel »neomejeno pravico predlaganja, razpravljanja in sklepanja o javnih zadevah na slovenskem osvobojenem ozemlju« in bi potemtakem pomenil prve začetke slovenskega parlamentarizma na osvobojenem ozemlju. Iz Zalarjevega arhiva je razvidno, da so NOO na Kočevskem že vsi izvolili svoje odposlance.

Prva seja NOS se je vršila 9. julija.⁵⁶ Zapisniki sej danes niso znani in so po vsej verjetnosti propadli v italijanski ofenzivi. Iz akta štev. 3197/I od 1. IX. 1942 italijanske divizije Cacciatori delle Alpi je razvidno, da so njene operativne edinice našle na področju Zabukovje pri Št. Rupertu na Dolenjskem med mnogimi drugimi partizanskimi

⁵⁴ Dokumenti, str. 49—50, a popraviti je napako, ker sta zamenjana referent za propagando in kmetijstvo.

⁵⁵ Dokumenti, str. 54.

⁵⁶ Tovarišija, str. 73.

akti (poročila o sejah OOOF Stična-Struge na Ambrusu, razni dokumenti IOOF in NOS Okrožnemu odboru OF za Kočevsko, mapa z napisom VOS, dokumenti V. grupe odredov od 18. julija do 8. avgusta, poslani Glavnemu poveljstvu) tudi poročilo poverjenika za občo upravo o seji NOS, ki se je vršila 12. julija s podpisami Hribar Andrej, Skalar Marko, Tratar Pavle, Posavec Jernej, Goričan Vojko in Kalan Peter. Po Kocbekovem Dnevniku⁵⁷ bi bila ta seja sklicana za rešitev vprašanja o konfinirancih, katere je na poti v koncentracijsko taborišče v Italijo rešila z vlaka II. grupa odredov na svojem pohodu na Štajersko v noči od 28. na 29. junij 1942 pri Verdu. Iz akta iste divizije izvemo (štev. 3266/I od 8.-X. 1942), da so njene edinice našle tudi kopije sej NOS, ki so bile 12., 20., 21. in 31. julija. Po Kocbekovem Dnevniku bi seja NOS 21. julija obravnavala vprašanje o propagandi in agitaciji ter ustanovitvi agitacijsko-propagandne komisije, 31. julija pa je seja postavila osnove za sodno komisijo in sprejela zakonski predlog o njeni postavitvi.⁵⁸

Razvoj sodne oblasti

Nastanek in razvoj upravne oblasti je terjal revolucionarni razvoj narodnoosvobodilne borbe slovenskega naroda; to velja še posebej tudi za razvoj sodne oblasti in z njo povezane sodne zakonodaje ter razvoja sodišč. Tov. Zoran Polič na Zboru slovenskih pravnikov na osvobojenem ozemlju 1943. leta pravi: »Razvoj našega sodstva je po svojem bistvu nujno povezan s celotnim razvojem naše osvobodilne borbe, kajti v njem moremo zaslediti popolnoma vzporedne spremembe, kakor so nastajale v samem osvobodilnem gibanju.«⁵⁹ Ali kot je dejal pokojni tovariš dr. Vito Kraigher: »Potrebe narodnoosvobodilne borbe so narekovale te ukrepe in iz teh potreb je vznikla naša zakonodaja.«⁶⁰

V razdobju, ko se OF razvija in razvije v »državo v državi«, imamo že omenjeni odlok SNOO o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitve in Tolmačenje IOOF glave A, točke 3 tega odloka.⁶¹ Po tem odloku je določeno, kdo je izdajalec, smrtna kazen za izdajalce, uvaža se posebno naglo sodišče in takojšnja izvršitev kazni. Moč in veljavnost tega odloka preide tudi na osvobojeno ozemlje, odlok pa ostane v veljavi še potem, kar je dobro razvidno iz skupnega odloka IOOF in Glavnega poveljstva od 5. septembra 1942, v katerem je rečeno, da bo vsak belogardist, ki ne bo izročil orožja partizanskim edinicam »na temelju odloka o zaščiti slovenskega naroda ustreljen kot narodni izdajalec«.⁶² Na tem mestu bi se ne spuščal v nastanek in razvoj sodne zakonodaje in prakse, ki se je z elementarno revolucionarno silo, a v

⁵⁷ Tovarišija, str. 77.

⁵⁸ Tovarišija, str. 86 in 98.

⁵⁹ Spomenica o prvem zboru slovenskih pravnikov na osvobojenem ozemlju dne 10. in 11. oktobra 1943, str. 60.

⁶⁰ Zakonodaja združene Slovenije v novi Jugoslaviji v jeku narodno-osvobodilne borbe (rokopis v MNO), str. 2.

⁶¹ Dokumenti, str. 34.

⁶² Orig. v arhivu MNO.

okviru tako imenovanega Partizanskega zakona⁶³ do osvobojenega ozemlja razvijala v samih partizanskih edinicah po pisanem in nepisanem »partizanskem zakonu«. Omenil bi le to, da v partizanskih edinicah nastajajo prva javna sodišča, ko kolektiv partizanske edinice sodi partizana in to po Partizanskem zakonu, odnosno po revolucionarni sodni praksi. Ta revolucionarna sodna praksa je danes še vse premalo raziskana in upravičena je bojazen, da ne bo šla v pozabo.

Prof. Šnuderl je mnenja, da »civilnega sodstva na osvobojenem delu Slovenije v tej dobi še ni.«⁶⁴ Instruktor CK KPS za Notranjsko tov. Jokl (Fr. Popit) pa v debati na partijski konferenci pravi: »Doslej smo imeli pri nas (scil. na osvobojenem Notranjskem) direktna ljudska sodišča« in pove sledeči sporni primer in njegovo rešitev: Stari ženi je pogorela hiša in je pogorišče prodala za 1000 lir možu z družino. Ta je s svojo pridnostjo in stroški hišo pozidal, ko pa je bila hiša postavljena, jo je hotela žena nazaj, mu vrniti 1000 lir in vse stroške pri popravilu. »Ljudsko sodišče« je prisodilo hišo tistemu, ki jo je kupil. Tudi iz Zalarjevega arhiva je razvidno, da je bil na Kočevskem v vsakem NOO referent za sodstvo. Iz seje NOO v Spodnjem Logu 20. julija 1942 izvemo, da sodnim obravnavam, katere vodi referent za sodstvo »prisostvuje celokupni NOO kot prisedniki, sekretar NOO pa vodi zapisnik o zaslišanju, katerega za večje delikte pošlje z obtožencem vred rajonskemu odboru OF, za manjše delikte pa izreka sodbo NOO pod predsedstvom referenta za sodstvo«. Imamo torej dva primera direktnega ljudskega sodstva, ki se je razvijalo in razvilo iz ljudskih množic samih in v primeru s Kočevske celo dvojne sodnih instanc, NOO kot prvostopno in rajonski (okrajni) odbor OF kot drugostopno sodišče. Kaj vse je spadalo pod ta ljudska sodišča, iz ohranjenih pisanih virov ni mogoče reči, kot tudi ne, kako dolgo so se na osvobojenem ozemlju obdržala.

Spričo naraščajočega kontrarevolucionarnega belogardizma na osvobojenem ozemlju vedno bolj prevzemajo sodstvo štabi partizanskih edinic, toda ne kot vojaška sodišča, temveč le kot za sodne funkcije poverjeni. (Vojaška sodišča so pri nas ustanovljena šele tik pred kapitulacijo Italije.) Kolikor so nam danes znani pisani viri, je šel razvoj teh »vojaških« sodišč na osvobojenem ozemlju nekako takole. Tov. Kocbek piše, da so na seji IOOF 16. junija 1942 »zarisali prve obrisove novega sodstva s tem, da smo ustanovili vojaška sodišča z revolucionarnim značajem.«⁶⁵ Odlok IOOF o tem za enkrat še ni znan, iz Izjave Glavnega poveljstva od 27. maja 1942⁶⁶ in poznejših odlokov, ki se nanašajo na sodstvo, pa moremo upravičeno sklepati, da IOOF 16. junija 1942 poveri sodstvo nad

⁶³ Orig. v arhivu MNO.

⁶⁴ Zgodovina ljudske oblasti, Ljubljana 1950 (tiskano kot rokopis), str. 191. Civilnega sodstva v mirnodopskem pomenu besede na prvem osvobojenem ozemlju res da ni, vsekakor pa bi bilo treba poudariti, kako so se z elementarno silo in brez odlokov IOOF razvijala revolucionarna »ljudska sodišča«, kar se da dokazati po virih (pisanih in po tradiciji).

⁶⁵ Tovarišija, str. 48.

⁶⁶ Dokumenti, str. 45.

belogardisti štabom bataljonov. Nadaljnji in komplicirani razvoj belogardizma in borbe proti njemu (preprečitev državljanske vojne!) pa dokaže, da bataljonski štabi kot sodišča ne ustrezajo. Znana je odredba štaba V. grupe od 30. julija, ki dovoljuje bataljonskemu obveščevalcu samo še zasliševanje osumljenca. Če se izkaže, da je obdolženi nedolžen, se mora takoj izpustiti, če pa obstoji sum še naprej, se mora izročiti štabu odreda. Če se tu dokaže krivda, ima štab odreda pravico obsodbe, v izredno važnih primerih pa mora štab odreda pred izvršitvijo smrtne kazni poslati ves primer v presojo še štabu grupe.⁶⁷

Dan za tem pa postavi NOS na svoji seji Izredno komisijo »za izvrševanje sodnih poslov v smislu odloka o zaščiti naroda in OF«, katere člane imenuje IOOF.⁶⁸ Tudi Glavno poveljstvo izda 31. julija naredb o sodstvu, ki se bistveno ujema z gornjo naredbo štaba V. grupe.⁶⁹ Če vse to nekako strnemo, imamo od 31. julija 1942 dalje troje vrst sodišč (izvzemši že omenjena ljudska sodišča, o katerih se ne ve, kdaj so ugasnila): 1. »Vojaško« sodišče pri odredu in grupi odredov, ki »sodita vse zločine civilnih prebivalcev«; 2. Izredno sodno komisijo pri IOOF, ki sodi zločine proti odloku o zaščiti slovenskega naroda in 3. neke vrste naglo sodišče za ujete oborožene belogardiste pri četnih komandah in štabih bataljonov. Nekak preiskovalni sodnik je odredni ali grupni obveščevalec, kazen pa izrekajo kolektivno komandant, komisar in obveščevalec odreda ali grupe.

Po posebni odločbi poverjenika za občo upravo pri NOS od 10. avgusta 1942 pa se zgoraj omenjeni sodni predpisi bistveno izpremene. Odločba pravi: Glavno poveljstvo je vsem partizanskim četam in bataljonom prepovedalo izvrševati sodno oblast nad civilnimi osebami. V primeru aretacije morajo partizani izročiti aretiranca in material odrednemu štabu. Doslej je torej odredni štab vršil sodno oblast nad civilnimi osebami, sedaj pa je tudi odrednim štabom odvzeta sodna oblast nad civilnimi osebami in jo vrši Izredna sodna komisija pri IOOF. Aretacije potemtakem še smejo izvrševati tudi partizanske vojaške oblasti, vendar morajo o vsaki aretaciji takoj obvestiti ustrezajoče civilne oblasti na terenu, hkrati pa aretiranca z materialom vred oddati odrednemu štabu, ki je dolžan o zadevi obvestiti center varnostne obveščevalne službe pri IOOF.⁷⁰

Delegacija sodne oblasti odrednim in grupnim štabom s tem ugasne, ostane le eno samo sodišče, Izredna sodna komisija pri IOOF.

Vprašanje prehrane in preskrbe

Kot v vsej Jugoslaviji je tudi na slovenskem osvobojenem ozemlju veljala osnovna zapoved: vse za partizansko vojsko! Sporedno s to pa je rasla tudi skrb za civilno prebivalstvo, kajti osvobojeno ozemlje je bilo odtrgano od aprovizacijskih središč, katere je držal okupator. Zato je

⁶⁷ Orig. v arhivu MNO; Borec II, štev. 9, str. 206.

⁶⁸ Tovarišija, str. 93, Dokumenti, str. 58.

⁶⁹ Orig. v arhivu CK KPS; Borec II, štev. 9, str. 206.

⁷⁰ Orig. v arhivu MNO; Borec II, štev. 9, str. 206.

bilo pri NOS ustanovljeno poverjenišтво za prehrano, v NOO pa postavljeni referenti za preskrbo in prehrano. Iz Zalarjevega arhiva je razvidno, da so preskrbi posvečali odbori OF veliko pozornost, da so popisovali vse blago in živino, delili meso na posebne bone pri mesarju, katerega je postavil NOO, da so obstajale skupne kuhinje »za najrevnejše sloje in partizane«, za katere je nosil stroške rajon ali NOO itd. Na seji NOO Mozelj in Črni potok je 14. julija sklenjeno, da se bodo ljudje, katerim bodo pošle lastne zaloge, hranili v skupnih kuhinjah, družinam z otroci, starčki in bolniki pa se bodo dala živila na karte in se bodo hranili v lastnih kuhinjah. Zelo zanimiv je »sklep o razdelitvi žita med prebivalstvo in določitev rezerv«, sklenjen 30. avgusta 1942 na skupnem javnem zborovanju prebivalcev rajona Mozelj (torej že po končani veliki italijanski ofenzivi na Kočevskem), kjer je rečeno: od žita, ki je zraslo na emonskih njivah, a so jih obdelali posamezni kmeti, pripade 50 % rajonskemu odboru, 50 % pa kmetom. Od teh svojih 50 % odda rajonski odbor 30 % v »splošni kolektiv«, 20 % pa v kolektiv za hrano delovnih moči. Od žita, ki so ga posejali izseljeni Kočevarji ali osebe, ki so zbežale pod italijansko zaščito in je njih imetje zaplenjeno, gre 40 % v skupno rezervo; ostanek pa se razdeli: 25 % za kolektiv v Spodnjem Logu, 40 % za rajonski odbor Mozelj, 35 % pa za obči kolektiv delovnih sil. Iz lastnih njiv, kjer pa je pri delu pomagal kolektiv, gre 10 % za narodni davek, 25 % dobi kolektiv, ki je dal delovno silo in 65 % pripade privatniku. Osebe brez lastnih pridelkov, ki niso udeležene pri vaškem kolektivu, dobe 10 kg žita na mesec (tudi družinski člani).

IOOF je 16. junija določil »prve statistične ukrepe na aprovizacijskem področju«, ⁷¹ iz česar se da sklepati, da je bil določen predvsem popis zalog in verjetno je odraz tega odlok IOOF o obvezni prijavi zalog. ⁷² Pod ta odlok spada prijava živil vsake vrste, manufakture, usnja in monopolnih predmetov, za napačno prijavo pa je zagrožena zaplemba vsega premoženja in v težjih primerih celo smrtna kazen. 22. julija izda NOS proglas o mobilizaciji vseh razpoložljivih sredstev za potrebe vojske, ⁷³ IOOF pa odlok o postavitvi premičnih vrednosti na razpolago NOV. ⁷⁴ Končno je omeniti še odlok NOS, ki prepoveduje vsak izvoz življenjskih potrebščin iz osvobojenega ozemlja. ⁷⁵

Prosveta in propaganda

Že 29. maja izda IOOF odlok o poslovanju šolstva na slovenskem osvobojenem ozemlju, ⁷⁶ v katerem je rečeno, da se pouk redno nadaljuje in zaključiti 27. junija. V šolah se prepoveduje izvajanje vseh protinarnodnih ukrepov bivših okupatorskih oblasti, šolsko vodstvo tvori celoten učiteljski zbor, ki si iz svoje srede po večinskem načelu izvoli šolskega

⁷¹ Tovarišija, str. 48.

⁷² Dokumenti, str. 54–55.

⁷³ Dokumenti, str. 55–56.

⁷⁴ Dokumenti, str. 57 in odlok NOS o zagotovitvi prehrane slov. narodno-osvobodilni vojski, Dokumenti, str. 56–57.

⁷⁵ Dokumenti, str. 57.

⁷⁶ Dokumenti, str. 47–48.

vodjo, ki mora biti narodno neoporečen. Šolsko vodstvo sklepa o upravi šole, o pouku in vzgoji »skladno z duhom narodnoosvobodilne borbe slovenskega naroda, ki uresničuje njegove najvišje narodne cilje: osvoboditev, združitve, popolno samoodločbo slovenskega naroda in popolno ljudsko demokracijo«. Šolska vodstva morajo v mladini vzgajati kar najbolj živo narodno zavest, ljubezen do naroda in njegovih političnih, kulturnih, posebno pa narodnoosvobodilnih borcev. Vodstvo OF bo skrbelo za gmotno stanje pravih ljudskošolskih vzgojiteljev.

Program torej, ki je po svoji revolucionarnosti v veljavi lahko še danes. Program, kot pravi na partijski konferenci v govoru o agitaciji in propagandi tov. Kidrič, ki »dejansko razširja poglede na nov slovenski patriotizem, ki raste iz borbe za osvoboditev zemlje«. Drugi odlok IOOF propagandističnega značaja je prepoved razširjanja protinarodnega tiska od 1. junija,⁷⁷ v katerem je zagrožena dokaj huda kazen, saj padejo razširjalci okupatorskega ali belogardističnega tiska celo pod udar zakona o zaščiti slovenskega naroda.

Potrebnosti prosvetnega in propagandnega dela se je IOOF v celoti zavedal in je že 16. junija pri razdelitvi poverjeništev v IOOF določil tudi poverjenišтво za propagando in prosveto, ki se je, sestavljeno iz treh oseb, lotilo dela in načrtov, okrepilo uredništvo Slovenskega poročevalca, Slovenskega partizana, določilo uredništvo Radijskega vestnika, sprejelo načrt o dveh prvih brošurah, o mladinski organizaciji OF, po okrožjih pa sklenilo izdajati stenske časopise.⁷⁸ V tej dobi se na terenu že zelo razširi delo med ženami in mladino (zlasti na Kočevskem) in ustvarjeni so temelji poznejše AFŽ in ZSM. Kasnejši NOS pa dobi celo dvojje ločenih poverjeništev, poverjenišтво za prosveto in poverjenišтво za propagando.

Važnost agitacije in propagande je poudaril na partijski konferenci tudi tov. Kidrič. Najprej opozarja, da mora postati partijski organ »Delo« ne samo organ KP, temveč tudi sredstvo za agitacijo in propagando med najširšimi ljudskimi množicami, zato je treba vanj več in razumljivo pisati, istotako mora biti Slovenski poročevalec pisan »bolj razumljivo«. Na osvobojenem ozemlju naj se snujejo kulturna in dramska društva, IOOF bo poslal na teren tudi igralsko družino itd. Na terenu je treba poudarjati in razvijati misel združitve vseh Slovanov pod vodstvom ruskega naroda v borbi proti fašizmu, poudarjati in pokazati na novi slovenski patriotizem — »o katerem se vse premalo govori« — kajti med delavci in kmeti, ki se bore za osvoboditev svoje dežele, raste nova ljubezen do te zemlje. Poudarjati je treba internacionalizem in pobijati šovinizem. Le šoviniisti govore, kako bodo pobijali nemške otroke. (»Nismo slučajno izbrali v častno predsedstvo konference tudi sekretarja italijanske in nemške kompartije.«) Glede naših meja je treba poudarjati, da le reakcionarji, ki nočejo sodelovati v NOB, postavljajo danes meję na Visoke Ture, naša zahteva pa je, da v svobodno slovensko zemljo spada vse, kar je bilo nasilno potujčeno v zadnji imperialistični dobi. »Nočemo

⁷⁷ Dokumenti, str. 49.

⁷⁸ Tovarišija, str. 48 in 53.

dati ničesar od svojega, ne maramo pa ničesar tujega!» (misel, ki jo je pod naslovom »Mi tujega nočemo, a svojega ne damo«, dokončno razvil tov. Tito 12. septembra 1944 v govoru ob proslavi dveletnice ustanovitve Prve dalmatinske udarne brigade).⁷⁹

Velika italijanska ofenziva, ki se je začela 16. julija 1942 na področju Krma in se potem nadaljevala od področja do področja vse do 4. novembra 1942, je prvo organizirano osvobojeno slovensko ozemlje polagoma uničevala. Namen sestavka je bil pokazati, kako je prišlo do osvobojenega ozemlja in kako se je na osvobojenem ozemlju razvijala ljudska oblast in se že razvila do visoke demokratične stopnje.

Le premier territoire libéré en Slovénie

(Contribution aux problèmes de la lutte pour la libération en Slovénie)

(Résumé)

La formation du territoire libéré slovène en 1942, son organisation et le développement ultérieur du pouvoir populaire sur ce territoire font l'objet de cette étude.

En 1941, il n'existe pas encore, en Slovénie, de vastes territoires libérés, tandis que dans presque toutes les autres régions de la Yougoslavie, la lutte pour la libération nationale des peuples yougoslaves a déjà, dès cette année, réussi à les conquérir. Les territoires libérés sont le résultat d'actions militaires préparées avec le plus grand soin par les unités de l'Armée de libération nationale et des détachements de partisans yougoslaves auxquels le peuple travailleur des nations yougoslaves, poussé par sa conscience révolutionnaire jusqu'à un véritable soulèvement populaire, apporte une aide efficace et décisive. Sur ces territoires libérés, nettoyés des forces d'occupation, tout essai contre-révolutionnaire de la part de la bourgeoisie yougoslave fut étouffé. Les vestiges de l'ancienne autorité de l'Etat yougoslave (mairies, administrations des districts, gendarmeries, etc.) furent supprimés et, à leur place, furent posées les premières bases du nouveau pouvoir populaire en forme de comités de libération nationale de tous les degrés. Toutefois, il ne faut pas chercher les causes de ce retard qui, en Slovénie, malgré quelques tentatives, ne permit pas, dès 1941, un soulèvement populaire au vrai sens du mot et ces actions militaires décisives dont la conséquence aurait été le territoire libéré, dans une conscience révolutionnaire et combattive de moindre intensité que chez les autres peuples yougoslaves. Une des raisons principales de ce retard est le fait que le peuple slovène qui ne compte qu'un peu plus d'un million, fut divisé entre trois occupants (Allemands, Italiens, Hongrois). Une autre cause fut que la Slovénie représentait, dans le plan de conquête de Hitler, un territoire d'une importance géographique particulière, c'est-à-dire, la ligne de communication la plus courte entre le nord et le sud, l'est et l'ouest. La Slovénie était, par conséquent, le point névralgique des occupants allemands et italiens qui ripostaient à la moindre action des partisans par des offensives militaires d'une envergure considérable, ou bien par des représailles, depuis des arrestations et des déportations jusqu'aux condamnations à mort et aux fusilllements d'otages.

Malgré toutes ces circonstances de caractère objectif et celles de caractère subjectif, la lutte pour la libération nationale, dès 1941, évolue en Slovénie avec beaucoup de succès. La terreur que fait régner l'occupant ne peut pas enrayer la formation des premières troupes des partisans slovènes toujours

⁷⁹ Borba za osvoboditev Jugoslavije, str. 217 sl.

croissantes et qui en 1941 déjà, entreprennent une série de grandes actions militaires couronnées de succès. Un autre fait dont l'importance, dans l'histoire de la lutte pour la libération nationale du peuple slovène, est de beaucoup plus considérable, consiste dans la création du Front de libération du peuple slovène que le Parti Communiste de Slovénie réussit à organiser dès le commencement de la lutte. A peine créé, le Front commence à rassembler les forces du peuple slovène divisé entre trois occupants. Les hautes qualités combattives et révolutionnaires et la conscience de l'unité du peuple slovène permettent qu'au Front de libération apparaissent, dès l'automne 1941, les premiers éléments qualitatifs du nouveau pouvoir démocratique populaire. C'est ainsi que le Front de libération devient un «Etat dans l'Etat». Le peuple slovène obéit à ses ordres et lutte, soit par les armes, soit par des sabotages conséquents, contre l'occupant.

Le fait qu'en Slovénie un soulèvement général ne réussit pas dès 1941, souleva une critique sévère à la conférence des représentants des états-majors et des commandants des unités de l'Armée de libération nationale et des détachements partisans de la Yougoslavie qui eut lieu en septembre 1941. La conséquence en fut que les dirigeants de la lutte pour la libération nationale en Slovénie, le Comité central du Parti Communiste de Slovénie, le Comité exécutif du Front de libération de Slovénie et l'état-major général de Slovénie prirent toutes les mesures pour rattrapper le temps perdu et pour organiser, vers le printemps 1942, un soulèvement général de tout le peuple slovène, pour libérer de grandes parties du territoire slovène. Le plan d'opérations prévues, pour le printemps et selon lequel des grandes parties du territoire slovène devaient être libérées, fut élaboré par le camarade Edvard Kardelj en accord avec le plan du Grand état-major et du camarade Tito. Bien que ce plan ne fût pas réalisé dans toute son étendue, le mois de mai 1942 vit, dans le cadre de ce plan, la conquête d'un territoire libre toujours croissant, résultat de la pression des unités partisans et du soulèvement du peuple de la Slovénie occupée par les Italiens (Provincia di Lubiana, 4550,6 km² et 336.279 habitants). Nous pouvons affirmer que ce territoire libéré qui, en juin 1942, atteignit le point culminant de son existence, embrassait, à l'exception de la capitale slovène Ljubljana et d'autres grandes localités situées sur les lignes de communication, presque toute la Province de Ljubljana, et cela malgré le fait que les Italiens y entretenaient, outre les forces d'occupation, trois divisions de l'armée d'opération.

Dans la seconde partie de son étude, l'auteur décrit l'organisation de ce territoire libéré. Le souci primordial de la direction centrale ainsi que de celles nationales de la lutte pour la libération nationale des peuples yougoslaves ne fut pas de garder définitivement ces territoires libérés. Le principe fondamental de la lutte des peuples yougoslaves pour les territoires libérés consistait en premier ordre dans la création ou bien le développement des éléments du nouveau pouvoir démocratique. Puisqu'en Slovénie, dès 1941, c'est-à-dire dans une époque où le pays est encore entièrement occupé par l'ennemi, les bases du pouvoir populaire sont jetées et en train de se développer dans le cadre du Front de libération, le territoire libéré en 1942 offre toutes les possibilités pour son évolution ultérieure. Les cellules de base du Front de libération, les Comités de terrain du Front de libération créés en 1941 dans la clandestinité et dans les graves circonstances de l'occupation, tendent à assumer le caractère d'un véritable organe d'autorité. Ils ne gardent cependant, sur le territoire libéré, que leur fonction primitive qui ne fut que d'ordre politique, tandis que les organes d'autorité locale, les Comités de libération nationale, sont formés déjà par voie d'élection. De cette manière commence à s'établir, sur les territoires libérés, une édification organique de la démocratie populaire issue du peuple lui-même. Tous les habitants du territoire libéré, hommes et femmes ayant accompli l'âge de 18 ans, élisent leurs comités d'autorité locale. Ils choisissent parmi eux des candidats qu'ils proposent pour représentants du pouvoir démocratique. Ces représentants détiendront, dans la localité qui les a élus, et selon le principe de l'autonomie démocratique, tous les pouvoirs législatifs, administratifs et judiciaires. Lorsque,

sur tous les territoires libérés de la Slovanie, des élections aux Comités de libération nationale ont lieu, la direction de la lutte pour la libération nationale du peuple slovène prépare un nouvel acte dans l'évolution de la démocratie populaire: à l'organe suprême du Front de libération (Assemblée plénière du Front de libération, respectivement le Comité slovène de libération nationale et son organe exécutif, le Comité exécutif du Front de libération) qui, en 1941, ne fut que constitué, s'ajoute sur le territoire libéré son nouvel organe exécutif, le Conseil de libération nationale. Celui-ci, devant assumer le rôle d'un gouvernement slovène provisoire sur le territoire libéré, devrait être confirmé à l'Assemblée des délégués des Comités de libération nationale. Ces délégués eux-mêmes ont été déjà choisis sur le territoire libéré par voie d'élection. Cette évolution unique de la démocratie populaire sur le territoire libéré de la Slovanie fut entravée ou plutôt interrompue, pour quelque temps, par la grande offensive italienne qui commença, dans toute la Province de Ljubljana, le 16 juillet et ne prit fin que le 4 novembre 1942.

Parmi les actes administratifs de la direction de la lutte pour la libération nationale du peuple slovène sur le territoire libéré, il convient de souligner surtout les suivants: expropriation des grandes propriétés appartenant aux membres des nations étrangères (occupantes) ou aux traîtres slovènes; établissement de principes pour le recouvrement des impôts et de l'emprunt public; régularisation des rapports avec l'Eglise et restriction de la liberté de circulation de la population civile.

On expropria et nationalisa tous les grands domaines dont les propriétaires appartenaient aux nations ennemies ou qui, bien que de nationalité slovène, prêtaient la main à l'occupant et l'aidaient à opprimer le peuple slovène. Les vastes forêts dépendant de ces domaines furent proclamées propriété exclusive du peuple slovène et leur administration fut confiée directement à la direction de la lutte pour la libération nationale; la terre arable fut, en quelques endroits, distribuée aux paysans travailleurs et en d'autres, gardée indivise, constituant ainsi, dès 1942, les premières économies collectives socialistes. En vertu du décret du Comité slovène de libération nationale datant de l'automne 1941, chaque Slovène résidant sur le territoire libéré et disposant d'un revenu personnel fut frappé d'un impôt national destiné à subvenir aux frais du mouvement de libération et à l'assistance sociale; il y eut aussi un emprunt de la liberté. Les offices paroissiaux sur le territoire libéré gardèrent leur fonction de droit public, à la condition toutefois d'agir en accord avec la nouvelle autorité populaire slovène. Pour des raisons qu'il n'est pas difficile de deviner (espionnage!), la circulation de la population civile sur le territoire libéré fut considérablement restreinte, ce qui valait, dans une plus grande mesure encore, pour les déplacements entre les territoires libérés et non libérés.

La juridiction eut sur le territoire libéré, une évolution toute particulière. La lutte pour la libération nationale qui fut une véritable révolution populaire ayant supprimé tous les vestiges de l'ancienne autorité yougoslave, tous les anciens tribunaux yougoslaves sur le territoire libéré qui, sous l'occupation, existaient encore, cessèrent de fonctionner. Leur fonction fut transmise aux tribunaux qui se développèrent d'une manière toute élémentaire sortant du peuple lui-même, et qui furent appelés tribunaux directs populaires, ainsi qu'aux tribunaux auprès des Comités de libération nationale. La conquête et l'existence des territoires libérés coïncidant chronologiquement avec la formation et la croissance de la «garde blanche» contre-révolutionnaire, la direction de la lutte pour la libération nationale commença à confier les délits de cette trahison nationale aux états-majors des unités partisans, d'abord aux états-majors des bataillons, ensuite à ceux des détachements. En fin de compte, la direction, à cause de la situation délicate qu'avaient créé les crimes perpétrés par la garde blanche et à cause du danger menaçant d'une guerre civile, se décida à retirer la juridiction aux états-majors militaires en la transférant à la Commission judiciaire extraordinaire auprès du Comité exécutif du Front de libération.

Bien qu'en Slovénie aussi, comme sur tous les territoires libérés de la Yougoslavie, le principe fondamental fût: tout pour l'armée partisane, la direction prit en charge aussi le ravitaillement et l'approvisionnement de la population civile, ce qui entraîna certaines restrictions, comme le rationnement des achats, la défense d'exportation etc. La direction attachait aussi beaucoup d'importance à l'élévation du niveau culturel sur le territoire libéré. De nombreux journaux et brochures y furent publiés. Les écoles primaires du territoire libéré furent l'objet d'un soin particulier de la part de la direction.

Pour conclure, l'auteur répète que le territoire libéré en Slovénie commence à se former en mai 1942; en juin, il est à son apogée; il commence à s'effriter sous le choc de la grande offensive italienne du 16 juillet, pour disparaître à la fin de cette offensive. Bien que l'occupant eût réussi à faire disparaître le premier territoire libéré slovène solidement organisé dans des circonstances de la deuxième guerre mondiale, il ne réussit pas à abattre l'armée partisane ni l'esprit des masses du peuple révolutionné par la vraie démocratie populaire sur le territoire libéré dans une mesure si grande que les représailles les plus féroces de l'occupant furent désormais impuissantes à le réduire à la servitude.